

BOŞNAK HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞUM GEÇİŞ MERASİMİ ÜZERİNE TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

SOME OBSERVATIONS AND REMARKS ON BOSNIAN BIRTHDAY PARADES

Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ*

Edina USTAVDIĆ**

Öz

Doğum, evlilik ve ölüm insan hayatının üç temel geçiş dönemini ifade eder. Bu dönemler etrafında bir dizi inanç, inanma ve pratikler kümelenmiştir. Geçiş dönemleri, ilgili toplumun sosyo-kültürel kazanımlarını ve inançsal eğilimlerini ihtiva ediyor olmakla beraber, bu dönemlere başlı başına birer kültür taşıyıcısı nazarı ile yaklaşmak uygun olacaktır. Çalışmamızda, bahsi geçen geçiş dönemlerinden ilki olan doğum merasimi, uzun soluklu tarihi, sosyal ve kültürel birliktelik içerisinde bulunmakla daima ilgimizi çeken Bosna-Hersek'in üç kurucu halkından biri olan Boşnaklar etrafında ele alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmamızda Boşnak halk kültürü içerisinde geleneksel duruşuyla yer almış olan doğum öncesi, sırası ve sonrasına ait bir dizi pratik veya yaklaşım, saha çalışması etrafında derlenen bilgiler eşliğinde şekillendirilmiş ve soru-cevap formunda düzenlenerek dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Dönemi, Doğum, Kültür, Boşnak, Gelenek.

Abstract

Birth, marriage and death are three basic passing points of human beings. Bearing the elements of lots of faiths, believes and practices, these events can be considered as porters of cultures, as they contain the socio-cultural acquisition and religious tendencies of the society. In this paper we will study the birthday ceremony, the first of the mentioned passing events among Bosnians, one of the founding elements of Bosnia-Herzegovina, a country which attract our attention by their long lasting historical, cultural and social friendship with Turks. In this regard, numerous practices and approaches in the traditional Bosnian folk culture related to the periods before, during, and after birth have been formed with the help of the information collected in the field study and have been presented in the form of an interview.

Keywords: Passing Events, Birth, Culture, Bosnian, Tradition.

Giriş

Bosna-Hersek ve Türkiye arasında siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda her geçen gün artan oranda bir birliktelik ve işbirliği söz konusudur ki bu birlikteliği hazırlayan ve canlı tutan en önemli faktör, iki ülke ve iki ülke halkları arasındaki köklü tarihi bağıdır. Bilindiği üzere, Balkan coğrafyasının kalbi olarak nitelendirilen Bosna-Hersek, Boşnak, Hırvat ve Sırp olmak üzere Güney Slav soyundan gelmekle birlikte, inançsal tercihleri bakımından ayrılan üç farklı etnik kimliği¹ bir

*Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Erzurum/TÜRKİYE, e-mail: yzsumbullu@atauni.edu.tr

** Arş. Gör. Univerzitet ı Sareyevu, Filozofski Fakultet, Sarajevo/BOSNA-HERSEK e-mail:eustavdic@hotmail.com

¹ Boşnaklar: Müslüman, Hırvatlar: Katolik Hristiyan, Sırlar: Ortadoks Hristiyan, Ayrıntılı bilgi için bak., Mustafa Selver, Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul,2003

arada barındırmaktadır. Bosna-Hersek, BH ve RS² olmak üzere iki entite, on kanton³ ve üçlü idare mekanizması etrafında⁴ BM Yüksek Temsilciliği⁵ kontrolünde yönetilen bir ülkedir.

Bosna-Hersek, bünyesinde barındırdığı inançsal renklilikten⁶ kaynaklanan kültürel çeşitlilikle laboratuvar ülke olarak da nitelendirilebilir. Ülkenin Balkan coğrafyasının merkezi konumunda bulunması, muhtelif çevrelerce Bosna'yı ilgi odağı haline getirmiştir. Bu ilginin sebepleri bu yazının maksadının çok ötesinde olacağından kısaca Türkiye'nin tarihi misyonu gereği Bosna-Hersek'i yalnız bırakmadığının altını çizmekle yetineceğiz.

Bosna-Hersek'te bulunduğumuz süre içerisinde⁷ gerçekten çok bilinen genel bir tespiti bizzat tecrübe etme fırsatı bulduk. Bu tespit, aynı etnik kökenden gelmiş olmalarına rağmen inançsal tercihler bakımından ayrılmış olan Boşnak, Hırvat ve Sırp'ların kültürel olarak da sergilediği ciddi farklılıktır.

Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarının yukarıda ifade etmeye çalıştığımız kültürel farklılıkları içerisinde çalışmamıza konu olan dilim, Boşnaklar arasında geleneksel duruşuyla tespit etmeye çalıştığımız doğum geçiş ritüelidir.⁸ Bu tercihimizde doğum ritüellerinin öncesi, sırası ve sonrası uygulamalarıyla, bilinmeyen esrarengiz âlemden gelen, o âlemin sırlarını bilen ve o âlemden yeni uzaklaştığı için hatıraları taze⁹ (Seyidoğlu,1995:2-3) olan çocuğun korunup kollanması amacına hizmet ediyor olmanın yanında, bünyesinde barındırdığı inançsal, mitolojik veya kültürel muhteva etrafında ilgili toplumun folklorik gelişiminin ortaya çıkarılmasına dönük zengin içeriğidir.

İnceleme

Çalışmamızda öncelikle Boşnaklar arasında doğum öncesinden başlamak üzere, doğum sırası ve sonrasını da kapsayacak töre, tören ve geleneksel yaklaşımlar,

² 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna iç savaşını sonlandıran Dayton Barış Antlaşması hükümlerince ülkenin %49'u Sırp Cumhuriyeti, %51'i Boşnak-Hırvat Fedarasyonu olmak üzere iki entiteye ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak., Mustafa Selver, age.

³ Bosna-Hersek'te mevcut 10 kantonal bölge, demografik duruma göre Boşnak, Hırvat ve Sırp bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Her kantonun kendine ait bir parlamentosu bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bak., Mustafa Selver, age.

⁴ Bosna-Hersek'te merkezi yönetim üçlü bir yapı sergilemektedir. Genel seçimlerle ülkenin üç kurucu halkını temsil etmek üzere seçilen Boşnak, Hırvat ve Sırp cumhurbaşkanı sekizer aylık süreç etrafında dönüşümlü olarak görev yapmaktadır ki bakanlıklarda da bu üçlü temsil mevcuttur. Bu durum, ülkenin siyasi istikrarsızlığının ve doğal olarak ülkenin geleceğine yönelik huzursuzluğun kaynağı olarak gösterilmektedir. Üçlü yapıdan kaynaklanan sistem, ağır bürokrasinin de sebebi olarak ele alınmaktadır. Halk arasında tapu-kadastro, nüfus, ikamet gibi hususlarda yaşanması muhtemel bir problemle bürokrasiye müracaat etmek mecburiyetinde kalmamak en içten edilen dualar arasında girmiştir.

⁵ Bosna-Hersek'in yönetsel anlamda en üst düzey birimi "Yüksek Temsilcilik" makamıdır. Birleşmiş Milletler tarafından görevlendirilen yüksek temsilci, cumhurbaşkanını görevden alma, anayasayı iptal edebilme gibi ileri derecede yetkilerle donatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak., Mustafa Selver, age.

⁶ Bosna-Hersek, Müslüman, Ortodoks Hristiyan, Katolik Hristiyan ve Musevi inançlarına mensup insanların bir arada, bağlantısızlık esaslı üzerine temellenen bir sistem içerisinde huzuru bulmaya çalışan bir ülkedir.

⁷ Ülkemiz, tarihi misyonu gereği Bosna-Hersek'i, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel açılardan desteklemektedir. Özellikle Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı tarafından 2001 yılında başlatılan "Türkoloji Projesi" etrafında Saraybosna, Tuzla, Mostar ve Zenitca kentlerinde faaliyet göstermekte olan devlet üniversitelerinin Türkoloji kürsüleri Türkiye'den görevlendirilen öğretim üye ve elamanları yanında teknik donanım bakımından da desteklenmektedir.

⁸ Çalışmamız, Bosna-Hersek'te ki saha çalışmalarımız, gözlemlerimiz, tercümelerimiz ve okumalarımız etrafında meydana getirilmiştir.

⁹ Bilge Seyidoğlu, "Manas Destanında Giriş Merasimleri", Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali, TDK, Yay., Ankara, 1995, s., 2-3.

tespitlerimiz etrafında ortaya konulacak; ardından bu yaklaşımlar üzerinden İslamiyet öncesi ve sonrası Türk kültürü ile paralel görüntü sergileyenler hakkında kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

1.Doğum Öncesi

Çiftler açısından çocuklarının dünyaya gelecek olması tarifsiz güzellikte ve emsalsiz değerinde büyük bir olaydır. Böylesi önemli bir gelişmenin başlangıç safhasından başlamakla, doğumun gerçekleşeceği sürece kadarki aralıkta muhataplar açısından bir dizi ön hazırlık ve muhtelif pratik de gün yüzüne çıkmaya başlar. Çocuk sahibi olma isteği: “Meyvesiz bir ağaç, çiçeksiz bir gül” deyişiyle desteklenen ilk adımdır. Boşnaklar arasında: “Evinde çocuk olmayan insan saadet ne demek bilmez” diye bir atasözü de vardır ki (Hangi,1906: 174) evlilik hayatının sağlıklı ve huzur içerisinde sürdürülebilirliğinin ön şartının çocuk sahibi olmakla ne denli bağlantılı olduğu bu atasözü ile de açık şekilde belirtilmiştir.

Anne ve baba adayının çocuk sahibi olma isteğinden başlayan doğum öncesi bu süreç, bu isteğin somut bir hal almasını takiben anne adayının korunup kollanmasına yönelik kollektif dikkati beraberinde getirmiş olur. Boşnaklar arasında hamilelik süresince, zarar görmeye meyilli olduğu düşünülen anne adayının, yakın çevresi tarafından itina ile korunup kollandığını, onun sağlığına azami oranda dikkat edilmekte olduğunu belirtmekte fayda görüyor, Boşnaklar arasındaki doğum öncesine dönük bazı yaklaşım ve pratikleri aşağıda sıralamak istiyoruz.

1.1 Çocuk sahibi olmayı istediği hâlde çocuk sahibi olamayanların başvurduğu uygulamalar

Modern tıbbın çaresiz kaldığı durumlar karşısında dahi çocuk sahibi olma isteğinden vazgeçmeyen anne baba adayları, amaçlarına ulaşma yönündeki çözüm arayışlarından uzak durmamaktadır. Böylesi durumlar karşısında Boşnaklar bazı geleneksel uygulamalara başvurmakta ve sorunlarının çözümünde bu yaklaşımların kendilerine yardım edebileceğine inanmaktadırlar.

Öncelikle, çocuğu olmasını istediği halde, çocuk sahibi olamayanlar mümkün olduğunca sadaka vermek, yatır veya türbeleri ziyaret ederek adak adamak, isteklerini belirtir dualar etmek yanında, ağzı dualı bir efendiye¹⁰ de gitmektedirler. Efendiler bu problemi, öncelikle Kûr’ân-ı Kerim’den bazı ayetleri sorunu olan kişinin yanında yüksek sesle okuyarak çözmeyi dener. Bu uygulamanın yanında, efendiler yine muska şeklinde oluşturdukları belirli ayetleri ilgili kişinin üzerinde taşımasını da tavsiye edebilmektedir. (Kaynak Kişi 5)

Bir kısım şifa ayetinin su ya da bal üstüne okunması da Boşnaklar arasında uygulana gelmiş pratikler arasındadır. Bu bal veya su, sorunu olan kişi tarafından efendinin belirttiği periyodik süreç içerisinde içilir veya yenilir. Boşnaklar arasında bahsi geçen problemin halli için halk hekimliği eksenli olmak üzere çeşitli bitkilerden de faydalanılmaktadır ki bu bitkilerden bazıları şunlardır; uva, cuber, kediotu ve çiğertaz otu.¹¹ (Kaynak Kişi 3)

¹⁰ Efendi: Din adamı, hoca

¹¹ Halk ismi bitkiler için: bkz., http://faculty.washington.edu/jlutz/Garrison_Species_Codes.txt (Erişim tarihi: 14.11.2012)

Yukarıda bahsedilen yaklaşımlar yanında, çocuk isteyen kadınların, ağzı dualı insanların tavsiye ettiği bitki çaylarını içme yanında, mevsimin ilk meyvesini dalından yemeleri halinde de çocuk sahibi olacağına inanılır. (Kaynak Kişi 1-3)

Kadın, sıcak bir banyo yaptıktan sonra, içinde lahana yapraklarının bulunduğu kaynamış suyun buharı üzerine oturur. Böylece, buharın ve lahana yapraklarının kokusunun rahme girmesi sağlanır. Bunun kadına iyi geleceğine ve böylece çocuk sahibi olunacağına inanılır. (Kaynak Kişi 17-18-20)

Anne adayının sıcaklığı dayanılacak orandaki fırın üzerine oturması, yine sıcaklığı dayanılacak düzeyde olan kaynar suyla banyo yapması da kısırlığı gidermek için faydalıdır. Ayrıca kadının ayağına kalın çorap, terlik giymesi, bel veya karnına şişe çektirmesinin de hamile kalmayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir. (Kaynak Kişi 7-25)

1.2 Çocukların ölü doğmasını engellemek, çocukları yaşamayan ailelerin çocuklarının yaşamasını sağlamak adına yapılan pratikler

Oldukça zorlu ve uzun bir süreç gerektiren hamilelik dönemi açısından en trajik sonlardan birisi, doğan çocuğun ölü olması olsa gerektir. Hamileliğin biyolojik güçlüğünden kaynaklanan ve ciddi özveri gerektiren hassas gelişim sürecini, kazasız belası mutlu sonla tamamlayanlar olduğu gibi büyük acılar yaşayan ebeveyn adayları da yok değildir. Boşnaklar arasında, çocukları ölü doğan kadınların kanlarının şekerli olduğuna, bu yüzden cadıların bu kadınların çocuklarını doğmadan önce öldürdüğüne inanılmaktadır. (Kaynak Kişi 3)

Bu problemin çözümü adına anne adayı, ölü atın nalını almalı, bir demirci ustası gece yarısında bu naldan demir bir şerit yapmalı, hamile de bu demir şeritle kuşaklanmalı ve çocuk doğana kadar bu demir şeridi belinde taşımalıdır. Çocuğun doğumunu takiben, bu demir kuşağı eğmesi gereken anne, daha sonra bunu çocuğun kırkı çıkana kadar yastığının altına koymalıdır. (Kaynak Kişi 2-4)

Bahsi geçen problemin çözümü adına gerçekleştirilen üç uygulamadan daha bahsetmemiz faydalı olacaktır. Bu uygulamalardan biri, çocuğu yaşamayan kadının gece camiye giderek, caminin gasil hanesindeki tabutlardan birine ilişmiş bir başak çıkararak, bir demirci ustasına bu başaktan gece yarısında bir halka yaptırması ve doğum gerçekleşene kadar bu halka şeklindeki başağı üzerinde taşıması, doğumdan sonra halka şeklindeki bu başağı bebeğin cibinliğine dikerek, çocuğun kırkı çıkana kadar bunu muhafaza etmesidir. (Kaynak Kişi 3) İkincisi ise bahsi geçen kadınların, dokuz dul kadından dokuz parça bez alarak bu bezlerden çocuk için bir gömlek dikmesidir. Üçüncü uygulamada ise hamilenin yastığının altına nal konulmasıdır. Bunlardan biri yapılırsa, çocuğun doğumu hemen takiben ölmesinin engelleneceğine inanılır. Ebeveynlerin çocukları sürekli ölürse, o zaman erkek çocuğa babasının, kız çocuğa da annesinin ismi veya Alima ismi verilmesinin de doğum ölümlerini engelleyeceğine inanılır. (Kaynak Kişi 4-7)

1.3 Çocuğun cinsiyetinin tayini

Bugün olduğu gibi eskiden de anne karnındaki çocuğun cinsiyeti merak edilmiştir. Hamile kadınlar da diğer insanlar gibi meraklarına galip olamadıklarından, çocuklarının cinsiyetini öğrenmek için doğumu bekleyememiş ve doğumdan önce cinsiyete ilişkin bazı ön belirtiler arayışını sürdürmüşlerdir. Modern tıbbi avantajlarının hâkim olmadığı dönemlerde Boşnaklar arasında çocuğun cinsiyetinin öğrenilmesi adına geleneksel ritüellere müracaat edildiği görülmüştür.

Bu konuda Boşnaklar arasındaki en yaygın uygulama şöyledir: Genellikle, hamilenin annesi ya da kayınvalidesi, sinsice, hamilenin oturacağı şiltenin altına bir yanına bıçak, bir yanına da makas koyar. Hamile odaya girerken annesi ya da kayınvalidesi: "Bu şilteye sen otur" der. Hamile, bıçak olan tarafa oturursa erkek, makas olan tarafa oturursa kız çocuğu doğuracağına inanılır. (Kaynak Kişi 5-9) Ayrıca hamilenin hamilelik süresince çok et ve fasulye yemesi durumunda erkek, sebze ve meyve yemesi durumunda ise kız çocuk doğuracağı düşünülür. (Kaynak Kişi 2-6-21-24)

Bu konudaki diğer yaklaşımlar ise şöyledir: Hamilenin üst dudağı ağırsa ve yüzünde lekeler olursa, çocuğunun kız olacağına inanılır. (Kaynak Kişi 8) Bir ekmeğin parçası içerisine iğne koyulur. Hamileden bu ekmeği dikkatli şekilde ısırması istenir. Eğer iğnenin ucu hamilenin ağzına gelirse çocuk erkek, diğer taraf gelirse kız olacağına inanılır. Ayrıca, kadın hamileliği döneminde güzelleşirse doğacak çocuğun kız olacağına, hamilenin karnının aşağı yönlü bir gelişim sergilemesi durumunda ise doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır." (Kaynak Kişi 7-8) Hamilelik döneminde anne adayının kalçaları büyürse kızı, kalçalar fazla belirgin olmaz ise erkek doğuracak demektir. Yine karın kısmının aşağı doğru uzaması, göğüslerin büyümesi, dudakların büyümesi ve genişlemesi, anne adayının yüzünde lekelerin veya çillerin olması, kaşlarının veya kirpiklerinin dökülmesi, kız çocuk doğuracağına işaret eder. Hamile, eşinin ayakkabılarını giyip, bu ayakkabılar ile uyursa çocuğu erkek olur. (Kaynak Kişi 23)

1.4 Doğacak çocuğun erkek olması için yapılan pratikler

Dünyaya ilk gelen çocuk, cinsiyetinden öte sağlıklı olup olmaması yönüyle daha fazla önem kazanmakla birlikte, ilgili toplumun üretim ilişkilerinin, çocuğun cinsiyetine dönük beklentinin rengini belirleyecek olması da gözden uzak tutulmasa gerekir. Boşnaklar arasında mensup olunan üretim dairesi etkisi ile veya soyun devamını ifade eden duruşuyla olsa gerek, kadın hamile kaldığında evde büyük bir mutluluk olur ama kadın ilk doğumunu yaptığında, özellikle, erkek çocuk doğdu ise daha büyük mutluluk duyulur. Doğacak ilk çocuğun erkek olması adına Boşnaklar arasında mevcut geleneksel yaklaşımlardan bazılarının şunlar olduğu tespit edilmiştir.

Bir kadın, sürekli kız çocuğu doğuruyorsa, bu kadın ile kocası kemerlerini değiştirir. Yani, kadın kocasının kemerini kendi çamaşırları arasına, kendi kemerini de kocasının çamaşırları arasına koyar. Kadın, birkaç kız çocuğu doğurmuş ise son doğan bebeğin göbeği düştüğünde bu düşen göbek, parçacıklara ayrılarak horoza yedirilirse, bir sonra doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır. Boşnaklar arasında ilk çocuk kız ise erkek komşuların lohusaya iki yumurta getirmesi şeklinde bir adet de vardır ki bu davranış ikinci çocuğun erkek olmasını belirtir bir istek olarak anlamlandırılır. (Kaynak Kişi 1-4-11) Gelin kocasının evine geldiği ilk gün, damadın ailesinden birinin bir erkek çocuğu gelinin kucağına verirse (Kaynak Kişi 1-5) gerdek gecesinde gelinin yatağına erkek çocuk bırakılırsa, yemekten sonra sofradan kaşık, çatal ve bıçakların toplanması sırasında sofrada tesadüfen bir bıçak kalırsa gelinin erkek çocuk doğuracağına inanılır. İlk doğan kız çocuğunun iki gözü arasındaki burun kısmında, mor renkte bir damar görünürse bu bir sonraki bebeğin erkek olacağına işaret eder. (Kaynak Kişi 2- 9)

İlk çocuğunun erkek olması için, geline kına yakıldıktan ve eğlenildikten sonra baba evinde geçireceği son gecede aileden en küçük erkek çocuğuyla gelin, yan yana

uyutulmaktadır. Düğünün tamamlanması ve gerdek odasına geçişi hemen takiben, akraba çevresinden bir gurup, türküler eşliğinde çiftin yatak odasına girer. Genellikle bir erkek çocuğu, yeni evli çiftin yatağında yuvarlar. Bu işlem bittikten sonra, gelin bu çocuğun elini öper ve bu çocuğa bir hediye verir. (Kaynak Kişi 17-18-23)

1.5 Doğacak çocuğun çirkin, sakat olmaması, güzel olması için yapılan uygulamalar

Çocuğun cinsiyeti konusunda yukarıda ifade edilen yaklaşım ve uygulamalardan çok daha büyük titizlikle etrafında bir yığın kurallar dizisi barındıran yaklaşım, doğacak çocuğun sağlığı ve bedensel diğer nitelikleri çevresinde karşımıza çıkar. Hamilelik dönemi içerisinde en hassas dönemlerden biri olarak adlandırılabilir olan aşerme sürecinde, hamile bazı yiyecek ve içeceklere karşı aşırı istek veya tiksime duyar ki hamilenin bu beklentilerinin taviz verilmeksizin yerine getirilmesi de yukarıda bahsedilen beklenti ile ilgilidir. Bu dönemde, hamilenin beklentilerine cevap verilip verilmemesinin doğacak çocuk üzerinde ciddi etki oluşturacağı Boşnaklar arasında oldukça yaygın bir kanaattir. (Kaynak Kişi 1-4-10-17-18-25)

Hamile kadın, bebeğinin sağlıklı olması ve doğacak çocuğunun birtakım zararlardan korunması için canı ne çekerse, mümkünse, yemelidir ve istemediği şeylerden de uzak durmalıdır. Hamilenin canının istediği şeyi yiyip içmemesi halinde, doğacak çocuğunun vücudunun herhangi bir yerinde leke olacağına veya istediği bir şeyi gizlice veya çalarak yer ise yediği eli ile vücudunun neresine dokunursa, yediğinin şeklinin veya renginin doğacak çocuğun aynı yerinde leke olarak çıkacağına inanılmaktadır. Bununla birlikte hamile bir kadın, çok arzu ettiği bir şeyi yiyemezse, çocuk düşebilir ya da sakat olabilir. (Kaynak Kişi 1-4-14-17-18)

Bilindiği gibi anne ve çocuk arasında hamileliğin başlangıcından itibaren kurulan bağ, hamileyi, hamilelik süresince olabildiğince dikkate dayalı davranış kalıplarına uymaya zorlar. Çünkü inanışa göre, bebeğin fiziksel ve ruhsal yapısı anne karnında şekillenir ki hamile, ne doğarsa aşına onun kaşığına geleceğini bilerek, bu süre içerisinde nasıl davranacağına, ne yiyip, içeceğine, kime bakıp, bakmayacağına dikkat etmekle de yükümlüdür. Boşnaklar arasında doğacak çocuğun hamilenin en sevdiği kişiye benzeyeceğine dair yaygın inanış (Kaynak Kişi 11) yanında, ceninin anne karnındaki ilk hareketi sırasında, bebeğin annenin ilk baktığı kişiye benzeyeceğine de inanılır. Ayrıca, anne karnında çok fazla hareket eden bebeğin dünyaya büyük bir istekle geleceğine, bu bebeğin bütün hayatı boyunca sevinçli ve neşeli olacağına da inanılır. Her ne surette olursa olsun hamilenin yanında bir şeyler yiyip içen kişiler muhakkak suretle yiyip içtikleri şeylerden hamileye de ikram etmelidir. Aksi halde Boşnaklar, hamilenin ve doğal olarak doğacak çocuğun oldukça olumsuz etkileneceğine inanır. Örneğin; hamile kadının yanında bir şey yiyen kişi, yediği şeyden hamileye uzatmazsa doğacak çocuğun gözünde arpacık çıkar. (Kaynak Kişi 4-12-24)

Boşnaklar, hamilenin mümkünse tavşanla karşılaşmamasına ve tavşana bakmamasına özen gösterir. Bu duruma dikkat edilmez ise çocuğun bahtının kapalı, bencil karakterli hatta zenci doğacağına inanılır. (Kaynak Kişi 7-9) Ayrıca, hamile kırık çanak çömlekten yiyip içmemelidir. Eğer hamile kırık tas tabaktan yer içerse doğacak çocuğun dudakları şekilsiz olur. (Kaynak Kişi 5) Hamilenin yabani bir hayvan tarafından yaralanmış koyun, sığır, tavuk vb. hayvanların etinden yememesi gerektiği gibi bir hayvan tarafından ısırılmış meyve ve sebzeyi de yememesi doğacak çocuğun

beden ve ruh sağlığı açısından çok önemlidir. Sakat insanlarla karşılaşıp, onlara bakmaması yönünde bir dizi dikkat etrafında hareket eden hamilenin (Kaynak Kişi 20-23) sakat insanlara gülmemesine, umum tarafından çirkin olarak kabul edilen canlı, cansız şeylere de bakmamasına, özellikle de hamilenin ölü görmemesine özen gösterilir. Eğer bu dikkatlere riayet edilmez ise doğacak çocuğun, sakat, çirkin, hastalıklı olacağına inanılır. (Kaynak Kişi 2-6-7)

Doğacak çocuğun horlamaması için hamile kesilen kurbanı izlememeli, çocuğunun gözleri küçük olmasın diye köstebek öldürmemeli, (Kaynak Kişi 14) çocuk gözlerini sık sık kırpıştırmamasın diye hamile kurbağaya da bakmamalıdır. (Kaynak Kişi 11) Boşnaklar, doğacak çocuğun sağlıklı ve güzel olması için anne adayına ayva yedirir. Ayva yiyen hamile kadının hem çocuğunun güzel olacağına, hem de gamzeli olacağına inanılmaktadır. Bebeğin güzel olması için anne hamileyken elma, armut, marul da yer. (Kaynak Kişi 4-9-13-14-23) Hamile, hamilelik süresince, kimsenin fiziksel özellikleri ve kusurları ile eğlenmemelidir. Eğer hamile böyle bir davranış sergilerse, çocuğun eğlenilen kişiye benzeyeceğine inanılmaktadır. Ayrıca hamile kadın, hamileliği süresince saç kestiremez, eğer saç kestirirse, bebeğin ömrünün kısalacağına inanılır.(Kaynak kişi 17-22)

Hamile, çok sıcak yemekler yerse, çocuğu çok sinirli olur, ayva ve portakal yerse çocuğu çok güzel olur, ekşi yemek yerse, uzun saçlı bebek doğurur, (Kaynak Kişi 19-21) kırık bardaktan içerse ya da kırık tabaktan yerse çocuğu kesik dudaklı doğar, tavşan eti yerse çocuğu gözleri açık uyur, (Kaynak Kişi 11) balık eti yerse çocuğu sümüklü olur. Evin eşiğinde ağaç kesilirse çocuk kesik dudaklı olur. Kovadan kovaya sıcak suyu dökerse çocuğu şaşı olur. (Kaynak Kişi 5-12-13) Alevleri seyrederse kızıl saçlı çocuk doğurur. (Kaynak Kişi 4) Tavukları yolarsa çocuğu tüylü doğurur. (Kaynak Kişi 14) Kediye dokunursa çocuk kıllı olur. (Kaynak Kişi 2-7)

1.6 Yeni doğanın gelişi için yapılan hazırlıklar

Kadının hamile olduğunun ortaya çıkması ile birlikte yenidoğacak için hazırlıklar da başlar. Bu süreçte önemsenen ilk şey kundaktır. Kundak, yünden ve kırmızı renk ağırlıklı olmak üzere üç renk iplikten hazırlanır. (Kaynak Kişi 8)

Yenidoğanın kafasının şekilli olması, yamru yumru olmaması için iki bez parçası da kafa için hazırlanır. Ayrıca, çocuk için muhtelif giyecek temini, yeterince çorap, çamaşır, yatak çarşafı, battaniye, yorgan ve beşik de bu süreçteki diğer hazırlıklar arasındadır. (Kaynak Kişi 3-4-10-16-17)

2. Doğum Sırası

Çocuk sahibi olma isteğinden başlayan ve etrafında bir dizi pratiği barındıran hazırlık safhasından sonra, sıra doğuma gelmiştir. Bu süreç içerisinde hamilenin özellikle 7. ayından sonra dışarı çıkmamasına ve her an için doğum gerçekleşebilecek gibi tetikte bulunmasına dikkat edilir. (Kaynak Kişi 11-15-23) Doğum, doğacak olan ve anne adayı açısından ciddi sorunlara ve bedensel zahmetlere sebep olabileceği için hem hamile hem de çevresindekiler bu sürecin beklentiler ölçüsünde kazasız belasız gerçekleşmesi adına gereken neyse yapma telaşesi içerisinde girmişlerdir.

2.1 Doğumu kolaylaştırmaya yönelik uygulamalar

Boşnaklar arasında, doğum başladığında kadının yanına mutlaka kayınvalide ya da büyük yengelerinden birisinin veya doğum tecrübesi olan çok yakın komşulardan birisinin gitmesi adettendir. (Kaynak Kişi 6-13-21) Anne adayı, doğumu

oturarak ve yatarak yapabilir. (Kaynak Kişi 15) Doğum zorsa, doğumun kolay ve az sancılı gerçekleşmesi adına, Boşnaklar arasında halk hekimliği eksenli bazı uygulamalara da bu aralıkta rastlandığı olur ki loğusanın beline sıcak suda ıslatılmış çarşafın sarılması veya bir bardak şekerli sıcak su içirilmesi gibi. (Kaynak Kişi 17) Doğum vakti yaklaşınca hamile evinden çıkmamalı ve onun evine de gidilmemelidir. Doğum sırasında bir hamilenin evinde yabancı bir kişi bulunursa doğumun zor olacağına inanılır. Doğumu ne kadar çok insan bilir ve tanık olursa o kadar çok günahın cezasının çekeceği düşünülür. (Kaynak Kişi 3-9-11) Doğum vakti yaklaşınca, doğumun kolay olması için hamile kadın, eşine veya ebesine durumu söylemelidir. O zaman onlar, özellikle eşi onunla ağırlarını paylaşır. (Kaynak Kişi 4-6)

Boşnak halk kültürü içerisinde doğum tecrübesi olan kadın olarak da nitelendirilebilecek ebelere, ninecik,¹² geleneksel yaşam dairesi içerisinde doktor kadar saygı gösterilmiş olduğunu ve çocuk sahiplerince bu şahsa muhtelif hediyeler verildiğini sırası gelmişken belirtmek sağlıklı olacaktır. (Kaynak Kişi 9) Boşnaklar arasında doğumun daha az sancılı ve kolay gerçekleşmesi adına başvuru alan diğer bazı uygulamalardan bahsederek bu bölümü tamamlamak istiyoruz.

Doğum sırasında bir hamilenin evinde yabancı bir kişi bulunursa, doğumun zor olacağına, bu kişinin ortamdaki uzaklaştırılmasının, evde kilitli olan kapı, sandık vs gibi şeylerin açılmasının, anne adayının saçları örgülü ise örgülerinin çözülmesinin doğumu kolaylaştıracağına inanıldığı gibi, (Kaynak Kişi 5-17) hamilenin Kur'an-ı Kerim üzerinden verilen suyu içmesi halinde de doğumunun kolay gerçekleşeceğine, hamilenin ateşe çok bakması durumunda doğumun zor olacağına, (Kaynak Kişi 2-15-20) hamilenin yanında Kur'an-ı Kerim okunması halinde de doğumun kolay olacağına inanılmaktadır. (Kaynak Kişi 13) Yasin-i Şerif'in üzerine okunduğu 3 adet şeker ebe tarafından doğum sancısının başlangıcı ile beraber hamileye yedirilirse doğum rahat geçer. (Kaynak Kişi 8)

3. Doğum Sonrası

Doğum öncesi ve sonrası bir dizi inanma, adet, uygulama ve ritüeli takiben beklenen an gelmiş ve doğum olayı gerçekleşmiştir. Böylece hamilelik süreci tamamlanmış, anne için loğusalık, çocuk için bebeklik dönemine girilmiştir. Boşnaklar arasında doğum sonrasına yönelik muhtelif tutum ve davranışlar şu şekilde tespit edilmiştir.

3.1 Çocuğa ad verme

Boşnaklar arasında doğumu takip eden birkaç gün içerisinde İslami ritüeller paralelinde çocuğa ad verme yaygın bir gelenektir. Geleneksel ad verme ritüeli ana hatları ile şöyledir: Aile büyükleri öncülüğünde, çocuğun anne ve babasının da rızası alınarak hem telaffuz bakımından hem de anlamca bir değeri olan, güzel bir isim tespit edilir. (Kaynak Kişi 11) Boşnaklar arasında çocuklara isim verilirken din ulularının adlarının tercih edilmesi çok yaygın bir uygulamadır. Bununla birlikte çocuğa genellikle aileden veya yakın akrabalarından sevilen ve saygı duyulan kişilerin adları da konulur. Bazen de çocuk hangi ayda doğduysa o ayın adı da verilebilir. Mesela çocuk Ramazan ayında doğduysa, erkek için Ramiz; kız için Ramiza adı verilebilir. (Kaynak Kişi 15)

¹² Ebe-Boşnakça. ebeyka, ninecik-boşnakça'da babica (ç harfi Boşnakça'da ts olarak okunur). Boşnakça'ya Türkçe'den aynı anlamda geçmiştir.

Eğer anne-baba çocuk için bir isim seçmemişse, hoca bir kağıdı kırk parçaya bölüp her parçaya bir isim yazarak, fesin içine atar ve karıştırır. Anne bu kâğıtlardan birini çeker, hangi isim çıkarsa çocuğa bu isim verilir ve hiç kimse de buna itiraz etmez. (Kaynak Kişi 9) Çocukları doğumdan sonra fazla yaşamayan aileler, yeni doğan bebeklerine eğer erkek ise babasının adını koyarlar ve kurban keserler. Böylece onun da babası gibi yaşayarak, normal hayatını sürdüreceğine inanırlar. (Kaynak Kişi 7-12) Ayrıca, yine çocuğu fazla yaşamayan aileler, çocuklarına uzun ömürlü olmaları için kurt, arslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanların isimlerini de verirler ki bu isimler genellikle Türkçe'den alınmıştır. (Kaynak Kişi 16)

Boşnaklar arasında isimleri kısaltarak söylemek, erken dönemlerden beri var olan bir gelenektir. Mesela Abdullah'tan Avdo, Şemsuddin'den Şemso, Cemaluddin'dan Cemal, Bayram'dan Bayro, Meyrem'den Meyra, Hanife'den Hana, vb. Bununla birlikte, asıl isimlerin yanında göbek adı verilmesi de Boşnaklar arasında yaygındır. (Kaynak Kişi 16) Çocuk doğar doğmaz babası veya dedesi ona isim verirler. Hasan, Huso, Omer, Selim, Tursun, Muharem, İbrahim, Meho, Fatima, Hata, Haniya, Aışa, Meyra Boşnakların çocuklarına yaygın olarak verdiği isimler arasındadır. (Kaynak Kişi 8-21)

Çocuğa verilecek olan ismin belirlenmesini takip eden yedinci gün, çocuğun anne babasının evinde en yakın akrabalar ve arkadaşlar toplanır. Bu toplantıya hoca da davet edilir. Yıkanmış, temizlenmiş ve güzel elbiseler giydirilmiş olan çocuk, hocanın kucağına verilir. Çocuğu kucağına alan hoca, onu kibleye çevirdikten sonra, alçak sesle, sağ kulağa ezan ve sol kulağa kamet okur. Ezan ve kametin ardından hoca, ailenin çocuk için seçtiği isimle çocuğa üç kez seslenerek aileyi kutlayıp çocuk için sağlık dileklerinde bulunur. Çocuğa isim verildikten sonra çocuğun mutlu ve başarılı bir insan olması için mevlit okutularak misafirlerin katılımıyla yemeğe geçilir.¹³

3.2 Göbek bağı ile ilgili pratikler

Çocuk dünyaya geldiğinde, göbek bağını ebe, kayınvalide ya da başka bir tercübeli kadın kesip, bağlar. (Kaynak Kişi 24) Geleneksel olarak göbek bağının kesilmesi ustura ya da makas kullanarak yapılırdı. Kesilmiş göbek bağı suya atılır veya toprağa gömülerek, kurumasına izin verilmezdi çünkü göbek bağının kurumasına izin verilirse, çocuğun da kuruyacağına yani büyümeyeceğine inanılırdı. Bu arada göbek bağını kesip, bağlayan kadın çocuğa "baba" (bika) olurdu, kocası da dede. (Kaynak Kişi 7)

Boşnaklar arasında göbek bağına ilişkin nakledeceğimiz aşağıdaki uygulama da dikkate değerdir. Şöyle ki; çocuk okula başlayana kadar göbek bağını evde saklamak adettendir. Bu bağ, çocuk okula başladıktan sonra, çocuk büyüyünce başarılı ve bol rızıklı olsun diye akar suya atılır. (Kaynak Kişi 1-11-13) Bu arada, hamile, doğum gerçekleşinceye kadar kablo türü şeylerin üzerinden geçmemelidir. Çünkü, hamile kablo türü şeyler üzerinden geçerse, doğacak çocuğun göbek bağına dolanıp boğulacağı düşünülür. Kesilen göbek bağı, ebe tarafından ilk kez meyve vermeye başlayan genç bir meyve ağacının altına gömülür ki çocuğun hayatı sağlıklı, nafakası bol ve uzun ömürlü olsun. (Kaynak Kişi 14)

Göbek bağı bir beze sarılarak çocuğun sağ omzuna asılır ya da sevap olduğu veya evi beklediği inancıyla evde de saklanmaktadır. Bazen de kesilen göbek bağı cami

¹³ Enver Mulahaliloviç, Bosna Hersek'te Müslimanlar'ın Dini Adetleri, Saraybosna, 1988, s. 11-12

avlusuna, ıssız yerlere veya ev çevresine gömülür. Çocuğun göbeği cami avlusuna gömülürse dindar, iyi bir Müslüman olacağına, okul bahçesine gömülürse okuyup, iyi bir eğitim alacağına inanılmaktadır.(Kaynak Kişi 14-23)

3.3 Alkarası, albasması, kara goncoloz türünden olağanüstü varlıklara yönelik inanışlar ve uygulamalar

Loğusalık süresi kırk gündür. Bu süreçte Boşnaklar, anne ve bebeğin ciddi tehlikelere maruz kalabileceğine, bu tehlikelerin de daha ziyade insan dışı varlıklardan kaynaklanacağına inanırlar. Bu varlıklardan biri insana çok benzeyen ama insan olmayan, ancak tokaçla öldürülebilen hem anneyi hem de çocuğu içinden yavaş yavaş yiyen, 'sniyet'tir.¹⁴ Sniyet, aslında yozlaşmış mahsul olan ve bebeğin doğumunu takiben canlı veya cansız doğabilen, canlı doğması halinde duvarlar üstünde yürüyerek, annenin ve bebeğin canına kastedebilen, evdekileri korkutan, öldürüldüğünde de hemen toprağa gömülmesi lazım gelen bir hayalettir. Bu varlığın muhtemel zararlarından kurtulabilmek adına loğusa ve bebeğin kesinlikle yalnız bırakılmamasına özen gösterilir.(Kaynak Kişi 11-19)

3.4 Lohusanın sütünün bol olması için yapılanlar

Çocuğun dünyaya gelmesi ile birlikte beslenme de başlamış olur. Bazı annelerin sütü çocuğun beslenmesine yeterli olurken, bazı annelerin sütü bu iş için yeterli olamamaktadır. Bu nedenle Boşnaklar arasında şöyle bir uygulama yapılmaktadır. Loğusa, sütünün bol olması için şekerli ve ballı gıdalar ile sürekli beslenmeli ayrıca; tencerenin su kaynayan yeri üzerinde ekmek ve tuzlu soğan yemelidir. (Kaynak Kişi 15)

3.5 Sütanneliğe ilişkin yaklaşımlar

Yeni doğanın annesi ölürse ya da başka bir sebepten anne çocuğunu emziremezse, bebeğin beslenme ihtiyacını karşılamak adına kendisine müracaat edilen kadına "süt anne" denir. Bu hal üzere bebeğe süt veren süt annenin çocukları ile bu bebek kardeş sayılır. Boşnaklar arasında bu bağ o kadar güçlüdür ki bu çocukların çocuklarının bile evlenmesi uygun görülmemektedir. Bu nedenle tercih edilecek süt anne konusunda eşlerin ve aile büyüklerinin oldukça ciddi istişaresi mecburi bir hal almıştır. (Kaynak Kişi 3-17)

3.6 Yeni doğan görmeye ilgili pratikler

Doğumu takip eden günlerde eş dost hem aileyi tebrik etmek hem de çocuğu görmek ister. Çocuk elbisesi, para veya maşallah gibi hediyeler yanında bu ziyaret sırasında yiyecek ve içecek de getirildiği olur. Çocuğun gelecek yaşamında bereketli bir hayat yaşaması adına alınca para konulması da Boşnaklar arasında yaygın bir uygulamadır. Bu uygulamada meblağ bakımından liderlik dedededir, ardından diğer yakınlar güçleri oranınca bu uygulamaya katkı sağlar. (Kaynak Kişi 5-12-13)

Eskiden çocuğun gelen kişilerin nazarından olumsuz etkilendiği düşünülerek, bu ziyaret sadece birinci derece akrabalarla sınırlandırılırken sonraki dönemlerde ziyaretçi konusunda bu sınırlama ortadan kalkmış görünmektedir. (Kaynak Kişi 5)

¹⁴ 'Sniyetin hem ismen hem de icra ettiği eylem bakımından Türk kültürü içerisinde tam karşılığı olmamakla birlikte bunun çocuğun doğumunu hemen takiben dışarı atılan et-kan karışımı yoğun kıvamlı bir pihti olan 'eş' veya 'son' olarak adlandırılan şey olduğunu düşünüyoruz.

Eskiden uzaktan grup halinde gelen ziyaretçiler onuruna düzenlenen babine¹⁵ adı verilen büyük bir tören düzenlenirmiş. Babinede ziyarete gelenler için tatlı ve tuzlu geleneksel yemekler yapılmış. Bu törenler sayesinde kadın ve kocanın taraflarından olan kadınlar birbirleriyle tanışırlar, sohbet ederler, kahve içerler ve yemekten sonra eğlenirlermiş. (Kaynak Kişi 12)

Geleneksel olarak, doğumdan sonra loğusa, yedi gün fırının yanında döşeklerde yatarmış. Bu sırada yeni doğan bebek yanında dururmuş ve ancak yedi gün sonra bebek beşiğe koyulurmuş. (Kaynak Kişi 2-17) Komşular arasında doğum duyulur duyulmaz, hanımlar "küçük loğusalığa" gelirler. Bu vesile ile loğusaya kısa zamanda gücünü toplamasına katkı sağlaması için çimbur, yağ böreği, peynir böreği, tavuk çorbası gibi yemekler de getirirler. Eş, dost, konu komşu "büyük loğusalık"a yedi gün sonra gelmeye başlar. Bu defa daha büyük bir hediye ile gelinir. Genellikle blüz ve şalvarlık basma bu hediyeler arasındadır. Yemeklerden de yağ böreği, beyaz börek, baklava vb. şeyler getirilir. Çocuğa para da takıldığı olur. Erkekler loğusalığa gelmezler ama başka bir iş için eve uğrarlarsa çocuğa hediye bir şey verirler. "Bika" yani göbek bağını kesen kadın ve çocuğun dedesi ise bebeğin altına altın koyarlar. (Kaynak Kişi 6-11-22)

3.7 Loğusa ve yenidoğana ilişkin dikkatler ve diğer yaklaşımlar

Doğumu takip eden 40 günlük süre, doğum geçiş ritüeli içerisinde etrafında en fazla pratiğin kümelendiği dilimdir. Bu dönem, hem anne hem yenidoğan açısından hem de diğer aile bireyleri açısından azami dikkat gerektiren, en hassas aşamadır. Boşnaklara göre çocuğun doğumu esnasında kadının bütün vücudu birbirinden ayrılır, bütün kemikleri düşecek gibi olur. Kadının bu sırada çektiği ağrı ve acının benzeri yoktur. Hatta bazı kadınlar bu acıya dayanamayarak ölmüşlerdir. Bu yüzden yeniden hayata başlayabilmek için her türlü acıya ve ağrıya katlanmak gerekir. Doğumdan sonra kadın, kemiklerinin yeniden yerine dönmesi için kırk gün yataktan kalkmamalıdır. (Kaynak Kişi 14-16) Ancak, eskiden bir Boşnak kadının kırk gün yatağından kalmaması imkânsız imiş. Sadece zengin beylerin hanımları kırk gün yatakta kalabilirmiş, diğerleri ise çalışmak zorunda olduğundan bu avantajı hiçbir zaman kullanamamış. (Kaynak Kişi 11)

Boşnakların bu döneme ilişkin geleneksel yaklaşımları ve bir kısım diğer tatbikatları aşağıdaki şekildedir.

Boşnaklar arasında adet olduğu üzere, yenidoğanın doğumu takip eden ilk yedi gün anne ile beraber yatması, yedinci günün hitamında İslami geleneklere göre adlandırılması ve sağlıklı, genç bir Müslüman kadın komşu tarafından beşiğe indirilmesi de gözlemlenmiş pratikler arasındadır. (Kaynak Kişi 2)

Boşnaklara göre, lohusanın mezarı kırk gün açıktır. Bu yüzden, bebek ve annenin korunması gerekir. Bebek ve anne kırk gün evden dışarıya çıkarılmaz, kırk günün sonunda bebek ve anne, banyo yaptırılarak ve yeni elbiseler giydirilerek evden dışarı çıkartılabilir. Kırk gün lohusaya iş yaptırılmaz ve kırk gün kötü ruhların çarpmaması için anne aynaya baktırılmaz. Özellikle akşam ezanından sonra loğusa, dışarı çıkarılmaz, çıkarsa sütünün kesileceğine inanılır. Anne dışarı çıkmak mecburiyetinde kalırsa, korunmak için mutlaka başörtüsüyle sarınmak zorundadır. Bu, kötü ruhların lohusaya zarar vermemesi içindir. (Kaynak Kişi 17-20)

¹⁵ Boşnakça babine < baba, babica'tan - tür. ebe, ninecik . babine- ebe töreni anlamında kullanılmaktadır.

Doğum gerçekleştikten sonra, kadının yedi gün yatıp, dinlenmesi esastır. Loğusa bu yedi günü takiben evin kolay işlerini yapmaya başlar. Evin zor işlerini ise 40 gün geçmeden loğusanın yapmasına izin verilmez. Ayrıca, 40 gün içinde, loğusa temiz sayılmadığından onun ambara girmesi yasaktır, çünkü Boşnaklar arasında mısır daima kutsaldır. (Kaynak Kişi 8)

Eskiden, kadının doğum yaptıktan sonra kocasından 40 gün uzak kalmasına özen gösterilmiş. Çünkü, bu zaman içerisinde kadının çok kolay tekrar hamile kalabileceğine inanılır. (Kaynak Kişi 10) Eskiden de şimdilerde olduğu gibi kadınlar, karınlarını ve bellerini kundak bağı gibi bir kuşak ile sıkı sıkı sararlar. Bu kuşak daha çok pamuklu ve yünlü olduğundan böğrü ve karnı sıkıca sarmalar. Böylece kadının daha rahat hareket etmesi ve kısa sürede iyileşmesi sağlanır. Kırk gün süren lohusalık dönemlerinde kadınlar yeme içmelerine de dikkat etmek zorundadırlar. 40 gün sonra loğusa, kayınvalidesini, yengesini ve yakın komşularını ve annesini ziyarete gider. Hediye olarak da annesine basma, bohça, kahve, şeker gibi şeyler babasına da çorap, gömlek ve sigara türünden hediyeler alır. (Kaynak Kişi 6)

Anne açısından büyük dikkat gerektiren bu dönem, bebek söz konusu olunca çok daha katmerli bir tedbirler yığınına dönüşür. Çünkü; Boşnaklar arasındaki yaygın kanaate göre, çocuğun ilerleyen yaşlarda ortaya çıkacak olan bedensel ve ruhsal özellikleri, bu kırk günlük loğusalık süresi içerisinde şekillenmeye başlar. Mesela; kırk günlük süre içerisinde, çocuk sessiz olup çok fazla ağlamazsa, bütün hayatı boyunca sessiz sakin, fakat bu dönemde sürekli ağlarsa gelecekte kızgın ve çok konuşkan, 40 gün içerisinde az şey yerse ilerde de az, çok iştahlı ise ilerde de çok iştahlı olacağı düşünülür. (Kaynak Kişi 3-9-14)

Bebeğin kırkı çıkana kadar saç ve tırnakları kesilmemelidir. 40 günlük süre sonunda kesilen saç ve tırnak rastgele bir yere atılmamalı, temiz bir beze sarılarak ya saklanmalı veya uygun bir yere gömülmelidir. Hatta ilk kesilen saçın anne tarafından çocuk okula gidinceye kadar saklandığı ve çocuğun okula gittiği ilk gün akıllı olacağına ve her şeyi çok çabuk öğreneceği inancı ile akarsuya atıldığı da görülür. (Kaynak Kişi 10)

Boşnaklar arasında yenidoğanın üstünden atlanması iyi sayılmaz, eğer böyle bir durum gerçekleşirse, çocuğun büyümeyeceğine, boyunun uzamayacağına inanılmaktadır. Çocuğun üzerinden atlayan kişiden tekrar ters yönde atlanması istenir. Yani şahıs, bir daha çocuğun üstünden ama bu sefer ters yönde atlar ki hiç atlanmamış gibi olsun. (Kaynak Kişi 19)

Bebeğin giysilerinin kırk gün süreyle yıkanması gerekir. Bu giysiler kurusun diye kesinlikle dışarıya asılmaz, bu iş için evin içerisi kullanılır. Çünkü elbiselerin dışarı asılması halinde, özellikle akşamleyin, bebeğe ve lohusaya şeytan, cin gibi varlıkların zarar vermesinden korkulur. Ayrıca, kırkı çıkmamış iki bebek ve iki lohusa çocuklara kötü bir şey olmaması için asla yan yana veya karşı karşıya getirilmez. (Kaynak Kişi 16)

Kırkıncı günün tamamında, anne kendisini ve bebeğini dışarı çıkacak şekilde hazırladıktan sonra, önce birinci derecedeki akrabalarını, ardından komşularını ziyarete gider. Anne ve çocuğuna gittikleri tüm evlerden polog veya bağışlama adı verilen hediyeler verilir. Hatta bazıları bebek şişman ve tatlı olsun diye hediye olarak yumurta ve şeker de verebilir. Yani kati surette anne ve çocuk gittikleri evden eli boş

çıkılmamalıdır. Çünkü Boşnaklar arasında polog¹⁶ verilmeyen evi farelerin basacağına inanılır. (Kaynak Kişi 14)

Zaman zaman yenidoğan, normal bedensel ve zihinsel gelişim sürecini yaşamak konusunda olumsuzluklarla karşılaşabilir. Böylesi durumlar karşısında Boşnakların uyguladığı pratiklerden bazıları şöyledir: Yürümeyen çocuklar için; cuma günleri çocuğu alıp dört yollu bir kavşağın ortasına götürüp, çocuğun parmaklarının araları kırmızı bir iple bağlanmakta ve makas ile bu ipler kesilerek, çocuğun parmak aralarının ayrılması sağlanmaktadır. Böylece çocuğun korkularının gideceğine ve kısa zaman içinde yürümeye başlayacağına inanılmaktadır. Yürümesi geciken çocuk, cuma günü caminin yanına götürülür. Orada çocuk, ayak başparmakları bir ip veya bez parçasıyla bağlı olarak bekletilir. Camiden ilk çıkan kişiden bu ipleri makas ile kesmesi istenir. Bu uygulama ile çocuğun korkularının giderileceği ve yürümeye başlayacağına inanılmaktadır. Eğer yenidoğan çok çabuk uyanıyorsa veya uyuma güçlüğü çekiyorsa, anne bir miktar koyun yünü alır, bu yünü nar çiçeği ile birlikte kırmızı bir mendile sarıp çocuğun yastığının altına koyar. (Kaynak Kişi 7-12-18)

Boşnaklar, yenidoğan ile birlikte kendilerini ziyaret eden anneye yumurta verir. Ayrıca çocuğun yüzüne un sürer. Bebeğin kaşlarına ve saçlarına sürülen bu un, bebek uzun ömürlü olsun saçları, kaşları bembeyaz olana kadar yaşasın diyerdir. Çocuk tatlı dilli olsun diye, ziyaret edilen evde, ağzına şeker türünden tatlı şeyler verildiği de görülür. (Kaynak Kişi 4-9)Boşnaklar arasında "Tuzlama" adı verilen pratiğe de müracaat edildiği olmuştur. Bu pratik, yenidoğanın vücuduna tuz serpip, kısa bir zaman böyle bırakılmasına, daha sonra çocuğun önce tuzlu suda, daha sonra duru suda yıkanması şeklindedir ki tuzlama esasen çocuk büyüyünce terinin ve nefesinin kokmaması için yapılmaktadır. (Kaynak Kişi 3-17)

3.8 Nazar karşısındaki inanç, inanma ve pratikler

Doğumun tabiatından kaynaklanan bütün mutluluk kaynağı hususlar yanında, anne ve yenidoğan oldukça zorlu bir süreci tamamlamış olmaktan dolayı zayıf düşmüş, bu olumsuzluğa paralel olarak, nazar adı verilen negatif güç de devreye girmiştir. Bu hassas devre, loğusa ve bebeğin kırkı çıkana kadar çok daha büyük bir dikkatle koruma altına alınmasını da zorunlu kılar. Loğusalık döneminde anne, bütün gününü bebeği ile geçirmeli, bebek annesinin sıcaklığını ve yakınlığını daima hissetmelidir. Anne, bebeğinden ayrıldığında birkaç dakikalığına bile olsa başucuna ayna ve kibrit kutusu koymak gerekir ki inanışa göre bunlar bebeğin hayatını korur. (Kaynak Kişi 3-10)

Boşnaklarda, mavi ya da yeşil gözlü insanların nazarının değdiği yolunda bir inanç bulunmaktadır.¹⁷ Ancak durum sadece bu olmayıp, kötü göze sahip olduğuna inanılan her hangi bir kişinin, hayvanlara, bitkilere ve özellikle bebelere nazarının degeceğine inanılır. (Kaynak Kişi 8) Boşnaklar arasında bakıştan kaynaklanan olumsuzluk olarak ele alınan uroktan bebeğin ve annenin korunmasına azami özen gösterilir ki Boşnaklar, birisi çocuğu görmeye geldiğinde, çocuk sebepsiz yere ağlamaya başlamışsa, çocuğa urok (nazar) isabet etmiş ve görmeye gelen kişinin de nazarı degen kişi olduğunu düşünür. (Kaynak Kişi 2) Eğer gerek bebek ve gerekse annede ziyareti takiben olumsuz bedensel ve zihinsel davranış görülürse, hemen

¹⁶ Boşnakça polog > položiti- yatırmak, yani ilk defa bebek evinizde geldiğinde yatıran adlı bir hediyedir.

¹⁷ Derlemelerimiz sırasında ana hatları ile Boşnakların nazarın renkli gözlü ve sarışın insanlardan kaynaklandığına inandıklarını gördük ki neredeyse tamamına yakını renkli gözlü olan Boşnaklar açısından bu durum, kültürel etkilenmenin boyutunu da ortaya koyması bakımından önemlidir.

lohusa kadının başına, nazardan kaynaklanan bu olumsuzlukları gidermek için kırmızı renkte, tülbent türünde bir mahrama kırk gün bağlanır. (Kaynak Kişi 2)

Bebeğe nazar değmesini engellemek için kırmızı bir bez içerisinde hoca tarafından yazılmış nazar duasının bebeğin başucunda, ziyaretçilerin bebeğe ilk bakışta dikkatlerini çekebilecek bir yere konulmasına dikkat edilir. Böylece kötü nazarın etkisini yitireceğine ve çocuğa zarar gelmeyeceğine inanılır. Bebeğin korunması adına yapılan uygulamalardan bir diğeri de çocuğun alnına kömür veya is sürülerek çocuğun bir nevi ziyaretçilere çirkin gösterilmeye çalışılmasıdır. (Kaynak Kişi 2-3)

Loğusa ve bebeğin kırkı çıkana kadar yalnız bırakılmaması, yalnız bırakılmaları gerekiyorsa da yastıkları altına makas veya bıçak gibi şeylerin konulmasına da özen gösterilir ki bu şeylerin anne ve bebeği nazardan koruyacağına inanılır. (Kaynak Kişi 7) Ayrıca loğusanın özellikle tekin olmadığı düşünölen akşam saatlerinden sonra, bebeği ile dışarı çıkmamasına da özen gösterilir. Eğer tüm tedbirlere karşın bebek nazara uğramış, sürekli ağlayan huzursuz bir hal almış ise çocuğun annesi kendi saçından iki örgü yaparak, eğer annenin saçı örölecek uzunlukta değilse kemer veya tespih de kullanılabilir, bu örgü üzerinden bebeğini geçirerek : “Anne doğdu, anne tedavi etti. Çocuğuma nazar eden benim çocuğumdan kaçsın” diyerek bu problemi kendince tedavi etmeye çalışır. (Kaynak Kişi 7)

Boşnaklar çocuğa kimin nazar ettiğı bilinirse, çocuğun daha kolay tedavi edilebileceğine inandıklarından, nazarı dokunan kişiye hissettirmeden ondan biraz tuz almakta, bu tuzu su içerisinde erittikten sonra, tuzlu suyu bebeğin alnına sürerek de problemin halline çalışmaktadırlar. (Kaynak Kişi 13)

Çocuk, nazar değdiği için huysuzlanırsa, çocuğun bir eşyası; çorabı, önlüğü vs. evin tuvaletine asılır. Böylece, nazarın geri döneceğine ve çocuğun rahatlayacağına inanılır. Eve gelen bir misafiri takiben çocuk huysuzlanır ve rahatsız davranışlar sergilerse nazarın gelen misafirden kaynaklandığına hükmedilir. Böylesi bir durumda, misafire fark ettirilmeden onun herhangi bir eşyasından bir parça yahut çok ufak bir ip alınır, bu ip yakılır ve çocuğun etrafında 9 defa gezdirilerek 9 kez dua okunur. (Kaynak Kişi 8-11)

Boşnaklar arasında çocuğun normal bedensel gelişimini sürdürememesi, çoğu zaman hastalıktan yakasını kurtaramaması durumunda şöyle bir uygulamayı uyguladığı da görölmüştür. Çocuk yavaş büyüdüğü ve zayıf olduğu takdirde, annesi onu güneş doğmadan bir kavşağa götürür ve ilk gelene sembolik olarak satar. Çocuğu sembolik olarak satın alan kişi, çocuğun annesine sembolik para verdiği gibi çocuğa da yeni isim verir. Bu yeni ismi takmadan önce, çocuğu sembolik olarak satın alan kişi, makasla çocuğun başından bir kaç saç teli keser. Annesi de ona havlu ya da bez hediye eder. Bu hal üzere çocuğun kendisine isabet eden olumsuzluklardan kurtulacağına inanılır. (Kaynak Kişi 4-5-20)

Boşnaklar arasında “Kesme arkadaşlık” adı verilen çocuğun nazar, hastalık, vb olumsuzluklardan kurtulmasını sağlamak adına gerçekleştirdiğı bir pratik de vardır. Uygulama şöyledir; doğumdan sonra çocuk hasta olur ve hiç gelişmezse cuma ya da pazar günü, anne sabahın erken saatinde, güneş doğmadan önce, çocuğu evin kapısının önüne getirip, yoldan geçecek ilk kişiyi beklemeye başlar ki yoldan geçen ilk kişi bebeğin kesme arkadaşı olur. Kesme sözü, bebeğin saçlarının kesilmesi dolayısıyla kullanılmaktadır. Kesme arkadaşı erkek ya da kadın, Müslöman, Hıristiyan ya da

Çingene, zengin ya da fakir her hangi bir kişi olabilir. Çocuğun annesi yanında getirdiği makası bu kişiye verir. Şahıs, bu makasla bebeğin saçlarını keser, böylece aileye kesme arkadaş adı verilen dışarıdan olmakla birlikte, güçlü bağlılık ifade eden biri daha dâhil olur. Kesme arkadaşın temini ile birlikte, bebek üzerindeki olumsuzlukların giderileceğine inanılır. Bebeğin annesi kesme arkadaşına hediye verir. Kesme arkadaş, kadın olursa ona ipekli başörtüsü, erkek olursa ipekli elbise veya çamaşır verilir. Bundan sonra bebeğin kesilen saçlarını annesi bal mumuna koyup duvarın üstüne yapıştırır ve şöyle söyler: “Bu duvarımızın üstüne koyduğum saçlar kadar çocuğum akıllı olsun”¹⁸

Boşnak halk kültüründe nazar isabet ettiği düşünülen çocuğun bu olumsuz etkiden kurtarılması için anne tarafından okunan ninnilerin de olumlu sonuç verebileceği düşünülmüştür ki bu ninnilerden birisi şöyledir:

Türkçe

Uyku beşiğe, uykusuzluk beşiğin yanına gidin.
İyilik beşiğe nazarlar beşiğin dışına gidin.
Nazarlar ormanlarda gezin.
Otları otlayın, yapraktan suyu için.
Başlarınızın altına soğuk taşı koyun.
Yavrumu benim hiç yaralamayın.
Ayaklarının altında düşmanların olsun.

Boşnakça

San u bešu, nesan mimo beše.
Rok u bešu, urok mimo beše.
Urociti po gori hodali
Ttravu pasli, s lista vodu pili.
Studen kamen pod glavu metali
Tebi sine ništa ne naudili.
Dušmani ti pod nogama bili.¹⁹

Değerlendirme

Boşnak halk kültürü içerisinde oldukça renkli bir çeşitlilikle karşımıza çıkan doğum geçiş ritüeli, öncesi, sırası ve sonrası uygulamaları ile ilgili toplumun kültürel ve inanşal gelişimine ışık tutacak nitelikte olmakla kayda değerdir.

Boşnak kültürü ve bu kültürün mevcut muhteva özellikleri diğer bütün toplumlarda olduğu gibi kendi öz suyundan beslendiği gibi, baskın kültürlerden etkilenme veya kültürel ödünleşme suretiyle de şekillenmiştir. Boşnak halk kültürünün yukarıda örnekleri verilen inanç, inanma ve pratiklerinde tarihi süreç içerisinde bölgeye hâkim olan veya olmaya çalışan muhtelif medeniyetlerin etkisi yadsınamayacağı gibi bu medeniyetlerden herhangi birinin de tek başına etkili olduğu da öne sürülemez. Bu münasebetle, bu yazının amacının Boşnak doğum kültürü verimlerinin birebir Türk kültürü kökenli olduğunu ortaya koyma amacının uzağında olduğunu, amacımızın İslamiyet öncesi Türk kültürü kaynaklı bir kısım motifin geleneksel Boşnak doğum ritüeli içerisindeki yansımalarını göstermek olduğunu belirtmek isteriz.

Bosna'nın 1463 yılında Türk hâkimiyetine girmesi ve bölgenin 413 yıl gibi bir müddet İstanbul'a bağlı bir eyalet olarak yönetilmiş olması Bogomil²⁰ Boşnakları

¹⁸ Antun Hangi, Bosna Hersek'te Müslimanlar'ın Hayat ve Adetleri, Saraybosna 1906, s. 40

¹⁹ Hangi, age., s.46

²⁰ Sırp ve Hırvat aksenleri arasında kalan Bosna-Hersek, son bin yıl boyunca bu iki eksene de dahil olmayan bir üçüncü halkı barındırdı. Bosna-Hersek'in Sırp ya da Hırvat olmayan bu asıl halkı, hep bu iki eksenden farklı bir kimlik taşıdı. Bosnalılar, Osmanlı ordularının bölgeyi fethetmesinden önce ne Katolik ne de Ortodoks idiler. “Bogomilizm” adı verilen ayrı bir mezhebe bağlıydılar. Bu Bulgar kökenli mezhep, X. Yüzyılda kendisine “Bogomil” adı verilen bir rahip tarafından kurulmuştu. Sırbistan'dan İstanbul'a uzanan Ortodoks coğrafyası içinde gelişen mezhebin inançları, geleneksel Hıristiyan öğretilerinden oldukça farklıydı. Bogomillerin inançları arasında; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, bunun bir yanılgı olduğu vardı. Dolayısıyla Bogomiller haça itibar etmiyorlar, hatta yanlış inancın bir ifadesi olduğu için haça tepki duyuyorlardı. Vaftize ve Hıristiyanlığın en temel ritüellerinden biri olan ekmek-şarap ayinine de

olduğu kadar Ortadoks Sırp ve Katolik Hırvatları da imparatorluk kültüründen etkilenmek gibi kaçınılmaz bir ilişkiye ve uzun soluklu bir kültürel etkileşime muhatap kılmıştır. Hele hele İslamiyeti Türkler vasıtasıyla benimseyen Boşnaklar açısından bu etkileşim, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda öyle yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir ki bugün itibari ile uzun soluklu bu birliktelik, Türk kültürüne ait taşınmaz kültür varlıkları ile Bosna genelinde belgelenmekle birlikte, asıl varlığını halk kültürü numuneleri üzerinde göstermektedir. Bu yargımızı desteklemek adına, doğum öncesinden başlamak üzere, doğum sırası ve sonrasını da kapsayacak şekilde Boşnak doğum kültüründe tespit etmiş olduğumuz bir kısım inanç, inanma ve pratiğin geleneksel Türk kültürü içerisindeki görüntüsüne yer vermeye çalışarak, iki kültür arasındaki yakın benzerliğe dikkat çekmeye çalışacak, böylece İslamiyet öncesi bir kısım inanç ve öğretinin Türk ve Boşnak kültürü içerisinde ne denli paralel yer tuttuğuna işaret edeceğiz.

Bilindiği üzere, aile kurumu, toplumsal yapının en küçük birimi olmasına karşın, icra ettiği görev bakımından tartışmasız bir önem arz eder. Toplum açısından oldukça büyük önem taşıyan bu kurumun sürekliliğinde olmazsa olmaz öge çocuktur. Neslin devamı, aile bağlarının güçlendirilmesi çocuk ile temin edilir ki aileler açısından çocuk sahibi olma isteğini sürekli canlı tutan da çocuğun yukarıda bahsi geçen önemi ile alakalıdır.

Elbette, doğumun ilk ayağını çocuk sahibi olma isteği oluşturur. Bu isteğin eşler tarafından ortaya konulmasını takiben, süreç de tüm ciddiyeti ile ifa edilmeye başlanmıştır. Tabi ki tüm aileler, çocuk sahibi olmayı normal gelişim seyri içerisinde arzu eder. Fakat bu süreç, herkese istediğini sunmaz. Diğer bütün toplumlarda olduğu gibi Boşnaklar arasında da doğum öncesinden başlayan bir kısım pratik ve dikkat, özü itibari ile gebe kadın ile çevresindekileri muazzam bir adet ve inanma dünyasının baskısı altına alır. Maksat, sağlam ve güzel bir çocuk dünyaya getirmek, çocuğun cinsiyetini anlamak, çocuk ve yüklü kadını fena ruh ve kuvvetlerin kötülüklerinden korumak ve gebeyi doğuma hazırlamaktır.²¹

Şöyle ki; Boşnaklar arasında çocuğu olmasını istediği halde çocuğu olmayanların ne türden pratiklere, dikkatlere müracaat ettiği ilgili bölümde verilmişti. Bu uygulamalar arasında İslami olanların ağırlıkta olduğu, bir kısım pratiğin ise halk hekimliği veya mistik folklor ile bağlantılı olduğu görülmüştür.

Bu uygulamalar arasında yatır ve türbe ziyaretleri, mevsimin ilk meyvesini yemek, bitkisel ilaçlara müracaat etmek, Türk kültüründe masallardan, destanlara, halk hikâyelerinden, halk şarkılarına kadar pek çok verim içerisinde motif olarak yer almakla, oldukça köklü bir maziye sahiptir. İslamiyet öncesi inanç dairelerinden de beslenen bahsi geçen yaklaşımlar Şamanizm ve atalar kültü yanında tabiat kültü kökenli de olsa gerektir. Çünkü; türbelere, kutlu sayılan ağaç ve çalılara paçavra bağlamak adeti, bütün Türk dünyasında Altaylardan Akdenize kadar uzanan geniş sahada tespit edilmiştir... Bu adet çağdaş Altaylı Şamanistlerde son yıllara kadar devam etmiştir. Onlara göre bu adet çok önemli bir dini ayındır. Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, gol ve ırmakların, kutlu ağaç ve

karşıydılar. Ayrıntılı bilgi için Bknz; Ercan Seyhan, Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2007, s.12

²¹ Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniv., Yay., Ankara, 1974, s.26

kayaların "izi"leri (yani sahipleri) vardı.²² Manas Destanı'nda çocuğu olmayan Çakıp Han'ın hanımı Çıyırıldı'ya: "Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmadın..."²³ şeklinde serzenişte bulunmasını da yine bahsi geçen inanç kültü ile ilişkilendirmek uygun olur.

Geleneksel inanç dairesi etrafında çocuğun olmaması önündeki engellerin kaldırılması, kolektif bir memnuniyet sağlamakla bağlantılı olarak görülmüş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir. Mezarlıkların, türbelerin ziyareti ataların rızasını kazanmayı öngörmüş, tabiat eksenli ritüeller ile tıbbi ve mistik folklor içerikli uygulamalar da yer-su varlıklarının memnuniyetini ve rızasını kazanmayı amaç edinmiştir. Uygulamalarda, çocuğun dünyaya gelmesi önünde engel oluşturan veya ebeveynlerin fiiliyetlerinden memnuniyetsizlik duyan, bu memnuniyetsizliğin def'i için beklentileri bulunan bahsi geçen inanç kültü temsilcilerinin hoşnut edilmesi sürecinde, Boşnakların başvurduğu dikkatler, İslamiyet öncesi Türk kültürü ile paralel bir görüntü sergilemektedir.

Ölü çocukların doğması veya çocukları doğmasına rağmen yaşamayan Boşnak ailelerin alkarısı, alanası türünden varlıkların etkisini kırmak adına at nalı, demir şeritten kuşak, demir nal veya kuşağı loğusalık süresince yastık altında muhafaza etmek, dokuz evden dokuz parça bez alıp, bu bezlerle çocuğa gömlek dikmek, erkek çocuğa babasının kız çocuğa annesinin adını vermek gibi bazı uygulamalara müracaat ettikleri yukarıda ifade edilmişti. Bu uygulama ve dikkatlerin Türk kültürü içerisindeki görüntüsü üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Doğuma engel olan, dünyaya gelen çocuğun yaşamını elinden alan, loğusaya ölüme varabilecek ciddi zararlar veren bir kısım olağanüstü varlığın amacına ulaşmasını engellemek, ya bu varlıkların çekindiği başka bir güç vasıtasıyla korkutularak uzakta tutulması ya onların çeşitli hediyelerle memnun edilmesi şeklinde ya da bu varlıkları şaşırtacak, kafalarını karıştıracak hilelere müracaatla mümkün olabilmektedir. Bu noktada devreye en etkili vasıta olarak demir ve demir madeni menşeli bir kısım araç-gereç-eşya girmektedir. Demirin ve doğal olarak da demirciliğin İslamiyet öncesi Türk kültüründeki yeri bu madene yüklenen kutsal yön ile yakından alakalıdır.

Bilindiği gibi demir, kamların muhtelif vesilelerle icra ettikleri ayinlerde olduğu gibi büyü ve tedavi usulleri ile yemin merasimlerinde bulundurdıkları kurtarıcı fonksiyona sahip kutsal bir ruh olarak telakki edilirdi.²⁴

Aynı zamanda, Türk destanlarında görülen demir ve demircilik motifi Türklerin yaşantısından destanlara geçmiş ve kutsiyet ifade eden sanatkârlar etrafında geliştirilmiştir. Bu inanış, kendi yaşayışlarına şekil verdiği gibi yine hayat mücadelelerinde onları başarıya götüren savaş silahlarının demirden yapılmış olması da bu inancın gelişmesine etkili olmuştur. Bu sebeple demircilik sanatı ile uğraşanları Türkler mukaddes saymaktadırlar.²⁵ Mesela; Nart destanlarının bütün varyantlarında rastlanan demirci Nart kahramanı Karaçay-Malkar Nart destanlarında Debet ya da Devet adını taşıırken, Adige Nart destanlarında demirci Nart kahramanı Tlepş adıyla karşımıza çıkar. Abhaz-Abazin Nart destanlarında aynı özellikleri taşıyan demirci Nart'ın adı Aynarij'dir. Oset Nart destanlarında ise demirci tanrı özelliğine bürünen bu

²² Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, MEB., Yay. İst., 1976, s.203-204

²³ Rifat Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları, ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.91.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay.,İstanbul, 1988, s.289

²⁵ Ali Öztürk, Çağlar İçinde Türk Destanları, Alioğlu Yay., İst., 2000, s. 83

karakter Kurdalagon adını almaktadır. Sonuçta Kafkas halklarının Nart destanlarının hepsinde demirci Nart kahramanı motifi farklı adlarla yer almaktadır.²⁶

Kılıç, kama, makas, bıçak gibi demirden imal edilen bir kısım silah veya aracın hamile ve çocuk üzerinde kötü emeller besleyen varlıklar karşısında kullanılan en etkili gereçler olması, demirin yukarıda ifade edilen kutsallığı ile doğrudan alakalıdır.

Bu konuda, Boşnaklar arasında tespit edilen yaklaşımlarla paralel bir görüntü sergilemiş olmakla dikkatimizi çeken ve Anadolu'da tespit edilen bir iki örneği paylaşmak istiyoruz. Çocuğu olmayan kadınlar için uygulanan bir diğer pratikde "Muhammed" adı bulunan yedi ayrı evden toplanan çivilerin dayı adayı tarafından demircide bir adet bilezik yaptırılarak bahsolunan kadının bileziğine takılması şeklinde ortaya çıkar.²⁷ Çocuk olması için; çocuğun müstakbel dayısı, yedi evden toplanan iğne veya mıhı demirciye götürür. Demirci bunları horoz kanı ile eriterek bilezik yapar. Kadın bu bileziği koluna takar.²⁸

Çocuğun yaşamasını sağlamak adına, Boşnakların dokuz evden dokuz bez parçası alarak bunlardan gömlek dikerek, çocuğa giydirmek yoluna gittikleri de ifade edilmişti. Burada dokuz rakamı ve bez parçası üzerinde kısaca durmak gerekecektir. Dokuz rakamının İslami dönemdeki varlığı daha çok İslam öncesi Türk mitleri ve inanışlarındaki dokuzun öneminden kaynaklanır.²⁹ Radloff'un derlediği rivayetlerde, Altaylılara göre dünya çeşitli katlardan meydana gelmiştir. Bu tabakalar belirli şekilde birbirinden ayrılır. 17 kat göğü, yani ışık âlemini, 7 veya 9 katsa yeraltını yani karanlık âlemi meydana getirir. Holmberg ise Altaylılarda Hades olarak nitelendirdiği yeraltını 9 kat olarak belirtir.³⁰

Dokuz evden dokuz bez parçası yani çaput alınması, bir nevi kansız kurban olarak ele alınabilir. Çünkü Altaylı Şamanistlerin inançlarına göre bu iziler kişiöğlundan kurban isterler. Kurban sunmayanlara zararları dokunur. Bu ruhların çok kanaatkâr olduklarına inanılır. Bunları bir paçavra parçası, bir tutam at kılı, hatta kurban niyetiyle atılan bir taş ile de tatmin etmek mümkündür. En çok beğendikleri kurban (armağan) paçavra parçasıdır. Altaylılar bu paçavra parçasına "yalama" derler.³¹

Çocuğun dünyaya gelmiş olması, bu çocuğun sağlıklı bir birey olarak hayatını sürdüreceğinin garantisini sunmaz. Hatta, hem çocuk hem loğusa için 40 günlük kritik düzey atlatılsa dahi çocukları dünyaya gelmesine rağmen yaşamayan aileler³² için eksilmeyen endişenin giderilmesi adına, Boşnakların çocuk satmak şeklinde bir pratiğe başvurduğu tespit edilmiştir. Yukarıda Boşnaklar arasında uygulama tarzı verilen bu pratiğin Türk kültürü içerisinde tespit edilenlerinin iki kültür arasındaki benzerliğe ne denli işaret ettiğini aşağıdaki birkaç örnekle dikkatlerinize sunmak istiyoruz.

²⁶ Ufuk Tavkul, "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (11) Bahar, 2001, s.166-190

²⁷ Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yay, İstanbul, 1954, s. 37

²⁸ Orhan Acıpayamlı, age, s.19

²⁹ Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yay., İstanbul, 2000, s.202

³⁰ Çoruhlu, age., s.96

³¹ Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976, s.,204

³² Mahallemizde veya sülalemizde içerisinde çocuğu olup bir müddet yaşayıp ölen aileler için 'Vergili' terimini kullanılmış. Vergili ailelerin çocukları bebeklik, çocukluk veya gençlik dönemlerinden herhangi birinde muhtelif bir sebepten dolayı ölmüş. Bunu engellemek için kurban kesme yanında çocuk bebekken onu bir başkasına satmak şeklinde tiyatral bir uygulamaya müracaat etme yoluna da gidilir. (Kaynak kişi: Fadime Sümbüllü, 67, Ev hanımı, okur-yazar)

Anadolu'da çocuğun yaşaması için yapılan işlemler İslamiyet öncesi Türk topluluklarının uyguladığı işlemlerdir. Doğumdan sonra, çocuk sokağa veya cami önüne bırakılır. Çocuğu oradan biri alır gider. Ana ve baba, çocuğu bu kişiden yalancıkdan satın alır.³³ Doğumdan önce veya hamileyken ya da doğumdan hemen sonra çocuğunu kaybeden anneler, eğer hamile kalır da başarılı bir doğum gerçekleştirirlerse, bu çocuğu çok çocuklu bir aileye satacaklarını ya da çocuğa civarda türbesi bulunan bir din büyüğünün ismini koyacağını söylemektedir. Çocuk doğduğunda da kime satılacağı söylenmişse çocuk sembolik bir para karşılığı karşındaki aileye satılmaktadır. Satın alan ailedeki anne olan kişi bebeği gömleğinin yakasını açarak eğer darsa yırtarak genişletir ve buradan çocuğu geçirir. Bu simgesel bir doğurma gösterisi şeklindedir. Çocuk birkaç aylık olduktan sonra da yine sembolik bir para karşılığı yine o aileden satın alınmaktadır.³⁴

Birkaç defa hamile olduğu halde, her seferinde düşük yaparak çocuklarını doğuramayan kadınlar, çocukları yaşayan sağlıklı anneleri vakitli vakitsiz ziyaret ederek, hissettirmeden ellerini bu evin kapılarına, eşik duvarlarına sürüp, bir bahane ile ocaklarının başına veya bu kadınların yanına otururlar. Bu davranışlarla, sağlıklı annedeki doğuma ait olumlu unsurların kendilerine sıçrayacağına, böylece çocuk sahibi olacaklarına inanırlar.³⁵

Muş'ta çocuğu doğup da yaşamayanlar, çocuklarının yaşaması için yedi yaşını alıncaya kadar her yıl kurban keserler. Yedi yaşına kadar çocuğa yeni elbise giydirmezler. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbise yapıp çocuğa giydirebilirler. Çocukların elbiselerine yedi delikli mavi boncuk, hamail, nazarlık takarlar. Bu inançlara göre, çocuk ölümden, kem gözlerden, cinlerden korunmuş olur. Sarıkamış ve Ardahan'da çocuğu doğum da yaşamayanlar, 7 yıl üst üste kurban keserler ve etini eve sokmazlar, konu komşuya dağıtırlar.³⁶

Ağrı ve çevresinde çocukları yaşamayan aileler, doğan çocukları yaşasın diye, özellikle erkek çocuğu yaşamayanlar, onlara, erkekse kız elbisesi; kız ise, erkek elbisesi; giydirilip büyütürler. Erkek çocukların saçları uzatılır, entari giydirilir. Amaç yine, çocuğu kötü veya kara iyelerden korumak, ona dokunmamasını, onu aldatarak erkek çocuğun hayatta kalmasını sağlamaktır.³⁷

Doğan çocuğu bir kadın satın alarak gömleğinin içinden üç defa geçirir. Çocuğu hiç ölmemiş bir kadın, çocuğu gömleğinin içinden geçirir. Bu kadın çocuğun gömlekten geçme annesi olur... Çocuk daha anasının karnında iken veya doğduktan sonra, çocukları ölmemiş, kanı geçmedik bir kadına, kadını ilk gören yabancıya, Kürt ve Araba veya yatırlara satılır. Doğan ve kundaklanan çocuk bir sokağa bırakılır. Oradan geçen biri çocuğu görerek alır. Bu hali gizlice gözetleyen şahıs, bir sahan unlu para karşılığında, çocuğu yabancından satın alır. Çocukları yaşamayan kadın:"Allah bana bu defa bir çocuk verirse satayım" der ve tanıdıklarından çocuğu ölmemiş birini bulur. Bu kadına:" Çocuğu sana sattım" der. Muhatabı da: " Ben de çocuğu...liraya aldım ve evlatlığa kabul ettim" diye, mukabelede bulunur.³⁸

³³ Erman Artun, Türk Halkbilimi, Kitabevi Yay., İst., 2005, s.141.

³⁴ Zekiye Çağınlar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", I. Halkbilim Sempozyumu "Halk biliminde Çocuk" Bildiriler Kitabı, 30 Eylül -1 Ekim, Eskişehir, 2004, S.144.

³⁵ Rıfat Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları, ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.93.

³⁶ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da, Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990, s. 80.

³⁷ Age., s., 82.

³⁸ Orhan Acıpayamlı, age, s.61-62.

Eğer devamlı ölen çocuklardan sonra dünyaya gelen çocuk erkek ise, bu çocuğun saçının yedi yıl kesilmemesi gerekir. Çocuğun saçını uzatmakla, Azrail'in çocuğu kız zannedeceğine inanılır. Yedi yıl boyunca ailesi söz konusu çocuğun sadece beslenme ihtiyaçlarını karşılar, giyeceklerinin tamamını akrabaları, yakınları verir. Ayrıca her yıl çocuk için kurban kesilir. Yedinci yılın sonunda çocuk, doğmadan önce annesinin gittiği ziyaret yerine götürülür. O ziyaret yerinde kurban kesildikten sonra, çocuğun saçı kesilir. Kurban eti orada yenilir. Kurbanın artan parçaları ve çocuğun kesilen saçı oraya gömülür (Kaşdişlen, Kızılkaya, Tömük, Çukurova Mahallesi). Bunun yanı sıra çocuğu yaşamayan kadın, bir çocuğu dünyaya geldi ve ölmediyse, başka bir kadınla birlikte mezarlığa gider, annesi çocuğu bir mezarın üzerine bırakır : “ *mekanın cennet olsun*” diyerek, çocuğun üzerine üç avuç toprak atar. Daha sonra arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. Diğer kadın mezarın üzerinden bu çocuğu alır ve annesine verir. Böylece bu çocuğun önceki çocuklar gibi hemen ölmeyeceğine inanılır.³⁹

Oldukça zorlu ve uzun soluklu bir sürecin meyvesi olarak dünyaya gelen evlatlarını korumak adına ellerinden geleni artlarına koymayan ailelerin yukarıda örneklerini vermiş olduğumuz çocuk satma tiyatral pratiğinde tatbik edilen senaryoda, İslamiyet öncesi inanç kültürünün ne denli belirleyici olduğu açıktır. Bu uygulamaların genelinde, çocuğa zararı dokunan varlıkların kandırılması öncelikli amaçtır. Hedef sapıtma veya şaşırtma adına çocuğu yaşamayan kadınlar, çocukları yaşayan kadınlarla birlikte hareket etmekte, bu sayede hem kötü niyetli varlıkları aldatmayı denemekte hem de çocuğu yaşayan kadının kutundan faydalanarak amacına ulaşmayı amaçlamaktadır. Çocukları yaşayan kadınla ve bu kadının kullandığı eşyalar ile temasın bir nev'i büyüsel içerik⁴⁰ taşıdığını da ifade etmek isteriz..

Doğacak çocuğun cinsiyetinin tahmin edilmesi sürecinde, hamilenin yeme-içme tercihlerine, bir kısım davranışlarına veya bedensel özelliklerine, geleneksel öğretiler etrafında yorumlar getirilir. Doğacak çocuğun kız mı yoksa erkek mi olacağı konusunda Boşnakların hamilenin oturduğu şiltenin altına gizledikleri makas veya bıçağı ölçüt almaları, hamile tarafından fasulye, et gibi gıdaların fazla tüketilmesi veya sebze ağırlıklı bir beslenmenin tercih edilmesi cinsiyet tahmininde birer işaret olarak ele alınır. Boşnaklar arasında çocuğun cinsiyetinin tespiti adına uygulanan şilte testinin neredeyse birebir iki örneği Anadolu'da aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

Gebe kadının haberi olmadan bir minder veya yastığın altına bıçak, diğer minder veya yastığın altına makas konur. Gebe, bıçağın üstünde bulunan mindere oturacak olursa erkek çocuk, makasın üstündeki mindere oturacak olursa kız çocuk doğuracağına inanılır... Bir sahanın içine makas konarak kapakları kapatılır. Eğer gebe içinde makas bulunan sahanın kapağını kaldıracak olursa çocuğu kız, bıçak bulunan sahanın kapağını kaldıracak olursa çocuğu oğlan olacaktır.⁴¹

Doğum öncesi çocuğun cinsiyetini tayin etmede rüyaların da rolü olduğuna inanılır. Erzurum'da tespit edilen inanca göre, mesela kadın rüyasında pahalı elbiseler

³⁹ Ali Selçuk, Tahtacıların Doğum İle İlgili İnanç Ve Uygulamalarına Fenomonolojik Bir Yaklaşım TÜBAR-XVI-/2004-Güz.,s.,168.

⁴⁰ Çocuğu yaşamayan kişi üzerinde bir kutsuzluk yani uğursuzluk olduğu düşünülmüş olabilir. Bu olumsuzluğun giderilmesi nazar türünden problemlerin çözümünde de başvurulan parça-bütün pratiğinde de görülür. Kuta sahip bir varlığa, kişiye veya nesneye ait parçanın olumsuz bir şeye uğrayan veya uğraması muhtemel bir kişi üzerinde bulundurulması uğurlu, kutlu sayılan varlığın veya şeyin ilgili kişiye tranfer olması ile sonuç verir. Böylece, kişi mevcut veya muhtemel problemi ortadan kaldırabilir.

⁴¹ Orhan Acıpayamlı, age, s.31.

takılar takmış olarak kendini görürse erkek çocuk; ucuz şeyler giymiş görürse kız çocuk doğuracağına inanırmış. Cinsiyeti tayin konusunda yeni ay gören anne erkek, eski ay gören ise kız çocuk doğururmuş... Kars yöresinde rüyasında bıçak, kama veya kılıç gören baba veya annenin erkek çocuk, gül görenlerin ise kız çocuk sahibi olacağı düşünülürmüş. Bu tür bir başka sına da yörede şöyle yapılır. Hamile kadına haber vermeden bir oturacak yere bıçak, diğer birine makas konur. Anne adayı, bıçak üstüne oturursa erkek; makas üstüne oturursa kız çocuk doğuracak, diye inanılır. Bu inanç ve sına, Erzurum yöresinde mevcuttur.⁴² Doğacak çocuğun sağlıklı olması, elbette aileler açısından birinci önceliktir. Fakat geleneksel üretim ilişkisi içerisinde bulunan toplumlarda, erkek çocuk isteği çok daha baskındır. Bu konuda Boşnakların ne türden uygulamalara müracaat ettiği görülmüştü. Bu uygulamalar arasında sürekli kız doğuran kadının eşinin kemerini takması, son doğan çocuk kız ise bu kızın göbek bağından alınan bir parçanın horoza yedirilmesi, gelinin baba evinden ayrılıp kendi evine geçişinde evine girer girmez, kucağına erkek çocuk verilmesi gibi pratikler vardı. Bu pratiklerin Anadolu'dan tespit edilen birkaç benzerine aşağıda yer verilmiştir.

Sürekli kız doğuran fakat erkek çocuk arayan kişiler, son doğan kızlarına döne, döndü adını verir. Sürekli kız doğuran erkek çocuk arayan kişiler, son doğan kızlarına döne, döndü adını verir. Bununla, erkek çocuğa dönüleceğine inanılır.⁴³ Oğlan çocuğu olmayan veya doğduğu halde bu çocuğu yaşamayan kadınlar, oğlan çocuğuna kavuştukları zaman, yedi yaşına kadar çocuğun saçlarını uzatır, örer ve kendisine bu zaman içinde kız elbisesi giydirirler. Ters giyme adı ile bilinen bu pratiğin değişik bir biçimi de çocuğa yedi yıl boyunca kullanılmamış elbisenin giydirilmemesidir. Komşu ve akrabalarından alınan eski, yamalı hatta yırtık elbise ile yedi yıl süreyle büyütülen bu oğlan çocuğunun bu yaştan sonra artık yaşayacağına inanılır.⁴⁴ Boşnaklar arasında özellikle yaşamayan çocukların korunması adına veya mensup olunan inanç dairesine uygun olarak ad verildiği görülmektedir. Bu uygulama, Türk kültüründe de pek farklı değildir. Çocuk ile adı arasındaki ilişkinin ve çocuğun geleceğinin şekillenmesinde, konulan bu adın taşıdığı önemi belirtir aşağıdaki örnekler bu bakımdan kayda değerdir.

Türk hayatında çocuğun korunması, iyi bir insan olması ve sosyal hayatta başarılı bir vatandaş olması için doğuma müteakip alınan tedbirlerden birisi de ad verme ile ilgilidir... Gök, yer ve atalarla ilgili adlara, sosyal hayatın içinde sebebi görülüp bilinen aile içindeki sosyal statüsünden kaynaklanan adlara rastlanıldığı gibi, çocuğu şerir ruhların fenalıklarından korunmak için takılan adlar ile yörede hâlihazırda yaşayan veya metfun bulunan ulu ve bilge kişilere ait adlara sıkça rastlanır.⁴⁵Erzincan ve Erzurum'da, çocuğu olup da yaşamayan kimseler, çocuklarına ölmesin yaşasın anlamında Yaşar, Durak, Durdu gibi adlar verir...⁴⁶

Doğum, anne ve baba açısından olduğu kadar, çevrede de büyük memnuniyet uyandıran bir gelişme olmakla birlikte, anne ve bebek açısından ölümle sonuçlanabilecek ciddi riskler de taşır. Bu risklerin asgari düzeye çekilmesi adına bir kısım büyüsel özlü işlem yanında, tıbbi ve mistik içerikli pratiğe de yer verildiği olur. Doğumu kolaylaştırmaya yönelik pratikler alt başlığında, Boşnaklar arasında, bu

⁴² Yaşar Kalafat, age, s. 75.

⁴³ Age., s. 85.

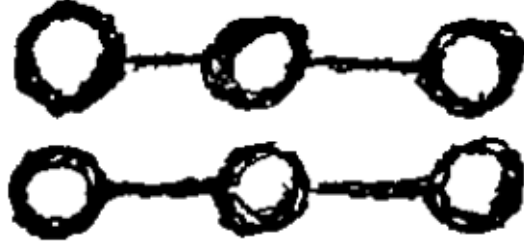
⁴⁴ Rifat Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları, ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, S.100

⁴⁵ Araz, age., s., 104.

⁴⁶ Yaşar Kalafat, age, s. 85.

konuda yapılan uygulamalara yer verilmişti. Bu uygulamalar, özü itibari ile hamile ve bebeğini koruma, annenin doğum sancısını kolaylaştırma amacına hizmet etmektedir ki Türk kültüründe uygulama alanı bulmuş olan paralel bir kısım pratik aşağıdaki gibidir.

Budist Uygurların dini kitaplarında da tılsım şekillerine rastlanmıştır. Bunlardan üç şekil Alman Türkologu F.W.K. Müller tarafından neşredilen eski Türkçe Uygur metinlerinden birinde izahlarıyla gösterilmiştir... Bu tılsımı bir kimse yanında tutarsa rahat ve saadet bulur. Bir kanlı dişi, canlı [kadın] bu muskayı vücudunda tutsa, saklasa kolay doğurur, rahat ve sevinç bulur. Tılsımın şekli aşağıdaki gibidir.

47

Doğum sırasında hamile kadının saçları çözülür, kilitli kapılar, kilitli sandıklar, kapalı pencereler açılır. Kolay doğum yapmış kadınlar, gebe kadının sırtını sıvazlarlar. Kuşlara yem serpilir. 'Tanrı düğümlediği düğümü çözer', 'Biz göçtük, sen de göç' gibi dileklerde bulunulur. Silâh atılır. 'Fadime otu' su içine konulup su kadına içirilir. Çeşitli 'vefk'ler (tılsım) kullanılır. Üstü yazılı tuğla parçaları, saksılar kadının ayağı altına konup, kadına kırdırılır. ⁴⁸

Doğumu kolaylaştırmak için; gebe kadının örülü saçları, bağlı kemeri, düğümlü olan eşyaları, kocasının ayakkabı bağları, ceket ve yeleğinin düğmeleri, sandık, pencere, kapı ve ne kadar kilitli eşya varsa kilitleri, makas ile bıçakların da ağızları açılır. Evdeki dolu su kapları boşaltılır... Silah atılır... ⁴⁹

Doğum, yaşamla ölüm çizgisinin birbirine en çok yaklaştığı dönemdir. Doğum, ailede fiziksel, sosyal ve duygusal değişimlerin meydana geldiği gelişimsel bir kriz dönemidir. Bu dönemde kadının gebelik öncesi döneme ve aile fertlerinin yeni rollerine uyum sağlamaları için gerekli bir geçiş dönemi olarak düşünülmektedir. Bu dönemde yeterince profesyonel bakım, destek almayan kadınlarda birçok komplikasyon beklenilmektedir. Türkiye'de anne ölümlerinin % 28.9'u bu dönemde gerçekleşir. ⁵⁰ Böylesi bir dönemde loğusanın ve yenidoğanın korunması, kollanması adına kollektif bir dikkat olmazsa olmazdır. Halk arasında 'loğusanın kabri kırk gün açıktır' diye bir deyiş de kullanılmaktadır ki bu ifade, loğusalık süresi içerisinde yaşanması muhtemel en olumsuz sonucu yaşamamak adına yapılan en ciddi uyarıdır. Burada ilk dikkat çeken şey 40 sayısıdır. Bu sayısının Boşnak halk kültürü içerisinde sıklıkla kullanılması Türk kültürü ile oldukça yakın bir görüntü sergiler.

Genellikle Orta-doğu çevresinde yaşayan toplumların geleneklerinde yaygın halde görülen "40" sayısı ile ilgili motifin Türk destan, masal ve efsanelerinde de genişçe yer aldığını görüyoruz. Gelenek ve inancın yaşattığı 40 sayısı etrafında

⁴⁷ Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976, s.,209

⁴⁸ Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1977, s.140

⁴⁹ Orhan Acıpayamlı, age, s.40-42

⁵⁰ Gamze Bozkuş, Akın Konak, "Doğum Sonu Dönem İle İlgili Geleneksel İnanç ve Uygulamalara Dünyadan Ve Türkiye'den Örnekler", ZFWT., Vol. 3, no. 1 (2011),s.,144

geliştirilmiş motifler yaygın olmasına rağmen bu sayının kaynağını kesin olarak göstermek mümkün olmuyor. 40'lar motifi İslam düşüncesinden etkilenmiş olabileceği gibi İskitler arasında görülen ve dini bir nitelik taşıyan 40 sayısı gösteriyor ki bu sayı ile ilgili gelenek daha eski ve İslamiyet'ten önce Şamanist düşünceden gelmektedir. İslam düşüncesinin dışında ve İslamiyet'ten önce teşekkül etmiş olan Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda da görüldüğü gibi Oğuz kırk günde yürür ve konuşur...⁵¹

Boşnaklar arasında loğusalık süresi içerisinde demir ve demir türevli bir kısım aracın anne ve bebeğini korumada kullanımı yanında, kırmızı renk taşıyan bir kısım nesnenin de koruma amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Kırmızı rengin loğusalık süresince Türk kültürü içerisinde de sıklıkla karşımıza çıkıyor olması, Türk kültüründeki ateş kültü ile yakından bağlantılıdır. Şöyle ki; eski Türklerde saygı duyulan ateş, kırmızı renkte temsil edilmiştir. Tanrıça Umay'la ilişkisinin olup olmadığı tartışılan al ruhu, al karısı, albastı gibi hamilelere ya da lohusalara musallat olduğu varsayılan ve Türk dünyasının her yerinde bugün de yaşayan bu mitin al renkle ya da ateş rengiyle ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Boşnaklar arasında loğusalık süreci içerisinde anneye ve bebeğe zarar vereceği düşünülen snijet⁵³ adındaki varlık ki bu varlığın Türk kültüründeki karşılığı alkarısı veya alanasıdır. İsim farklılığına rağmen, bu varlıkların ulaşmak istedikleri sonuçlar ve bu varlıklara karşı alınan tedbirler arasında Boşnak ve Türk kültüründe oldukça paralel tutumlar sergilenmektedir.

Memleketimizde al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı, tabirleriyle, umumiyetle kırklı loğusa ve çocuklara nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık ifade edilmektedir. Cin, peri, şeytan olarak tasavvur edilen bu ruh; köpek, kedi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı, kıl ve nihayet insan ile hayvan vasıflarını bir arada bulunduran insan-hayvan şekillerinde görülmektedir. Adı geçen ruh, en ziyade cadı kadın hüviyetinde kendini göstermektedir.⁵⁴

Türk inanç sisteminde, normal çocuklara nispetle farklı özellikler taşıyarak doğan çocukların ileride büyük işler başaracaklarına inanılırdı. Ayrıca doğumu zorlaştırıp engellemeye çalışan doğum olayını müteakip anaya ve çocuğa çeşitli fenalıklarda bulunup hastalıklar veren, onların ruhlarını çalarak karanlık âlemlere götüren bir takım gizli güçlerin varlığına dair inançlar mevcuttu.⁵⁵

Doğu Anadolu'da doğum sırasında anayı kötü ruh olan Al, Alkarısı, Albasması'na karşı daima korumak, onu böyle bir durumla karşı karşıya bırakmamak için geceleri yanında bulunmaya çalışırlar. Erzurum, Kars, Ağrı ve Muş illeri çevresinde doğum yapan kadınlar, geceleri, albasması tehlikesine karşı yalnız bırakılmazlar. Doğum için gelen kadınlar ve evde bulunanlar gece doğum yapmanı beklerler. Doğum sırasında, eve giren hiçbir eşya dışarı çıkarılmaz. Ayrılmak zorunda kalan kadınlar, gündüz dışarı çıkabilir ama, güneş batmadan yine geri dönmek mecburiyetindedirler. Aksi yapılırsa, doğum yapan kadını al basması tehlikesi vardır.

⁵¹ Ali Öztürk, Çağlar İçinde Türk Destanları, Alioğlu Yay., İst., 2000, s. 78-79.

⁵² Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yay., İst., 2000, s.187.

⁵³ Boşnakların Snijet adını verdikleri varlığa ilişkin somut bir kanıya ulaşmamız mümkün olmamakla birlikte bunun çocuğun doğumunu takiben dışarı atılan kan-et pıhtısı olan ve ülkemizde eş veya son olarak adlandırılan şey olduğu kanaatindeyiz.

⁵⁴ Orhan Acıpayamli, age, s.75.

⁵⁵ Rifat Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları, ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s..96.

Buna dikkat edilmeyen yörelerde, doğumdan sonra al karısı, bebeği ve anayı öldürürmüş. Al karısından korunmak için yine bu çevrede doğum yapan kadının yanında gece, ocak veya ışık söndürülmez.⁵⁶

Boşnaklar arasında göbek bağı ve eş ile ilgili inanışlar ve bir kısım pratikte gerek göbek bağının ve gerekse eşin anneye ait parçalar olarak ele alınması, bunlara karşı takınılan tutumla doğrudan alakalıdır. Bu parçalar, bütünü temsil ettiğine göre, bunlara karşı yapılacak her tür olumsuz tutum, anne ve çocuk üzerinde, ciddi zararlara neden olabileceği gibi takınılacak müspet tutumun da anne ve çocuğa fayda sunacağı öngörülür. Bu konuda aşağıda vereceğimiz Türk kültüründen alınan örneklerin Boşnakların göbek bağına ilişkin yaklaşımları ile ne denli örtüştüğü görülebilecektir.

Doğumdan hemen sonra lohusadan ayrılan eş, anneye, doğumu müteakip çocuktan kesilen göbek, çocuğa ait olan unsurlardır. Bunlar üzerinde cereyan edecek olan istenmeyen muameleler, neticelerini anne ile çocuğu üzerinde gösterirler. Bu sebeple eş ile göbek bağı rastgele herhangi bir yere atılmayarak, fena addedilen etkilerden büyük bir kıskançlıkla uzak tutulur. Bunun içinde toprağa gömülür, yüksek bir yere asılır, yakılır, akarsuya atılırlar.⁵⁷ Çocuk doğduktan sonra arkasından gelen parçaya eş veya son isimleri verilir. Çocuk dünyaya geldikten sonra eşin gecikmesi anneyi tehlikeye sokar. Eş, kıvılcımlı bir ateş, mangal ızgarası, sac üzerinde yakılır. Bu suretle canın eşten boğuk çocuğa geçmesini sağlamak isterler.⁵⁸

Boşnaklar arasında doğum sonrasında etrafında bir kısım dikkat ve pratiğin kümelendiği, Türk kültüründe de ciddiyetle ele alınan ve kötü bakış olarak tanımlanabilecek nazardan bebeği ve anneyi korumak için yapılan uygulamalardaki benzerlik dikkate değerdir. Boşnaklar arasında nazar değdiği düşünülen çocuğun çirkin giydirilmesi, yüzüne is sürülmesi, saç örgüsünden, kemer veya tespih üzerinden geçirilmesi, yakılan bir ipin çocuğun başı etrafında 9 kez dolandırılması⁵⁹ gibi uygulamalar olduğu ilgili bölümde ifade edilmişti. Nazardan korunma, nazardan kaynaklanan olumsuzlukların asgari düzeye çekilmesi adına sihirselsel-büyüsel pek çok özlü işlemin Türk kültürü içerisinde köklü bir mazisi olduğu açıktır.

VIII - XIV. asırlarda Budist ve Maniheizt Türklerin yaşamış oldukları Doğu Türkistan'da yapılan arkeoloji araştırmalarında elde edilen malzeme arasında tılsım muskalar (muhtelif dini formüller yazılı levhalar, tahtalar, kazıklar ve ağaç kabukları gibi şeyler) bulunmuştur. İlkel kişinin inancına göre bazı nesnelere uğur veya uğursuzluk bulunur; uğurlu saydığı nesneyi boynuna asar ya da yanında taşır. Bu nesne bir taş parçası, bir bitki, bir mavi boncuk, garip görünen bir böcek, kurt dişi, ayı ya da kartal tırnağı olabilir. Bu "muska-tılsım"ların hastalıklardan, nazardan, göze görünmez bela ve kazalardan koruduklarına inanılırdı.⁶⁰

Çocuk doğduktan sonra önemli bir nokta, çocuğu nazardan ve başka kötü güçlerden korumaktır. Bu nedenle, özellikle bebeğin doğumundaki ilk 40 gün çok önemlidir. Bebek tebrikine gelen kişilerin loğusa, regl durumunda olmamasına, mümkünse boy abdesti almış olmasına dikkat edilmektedir. Misafir gelen kişinin bu durumlarını bilemeyen ev sahibi, misafirlere göstermeden önce, bebeğin üzerine

⁵⁶ Yaşar Kalafat, age, s. 78.

⁵⁷ Orhan Acıpayamlı, age, s.126.

⁵⁸ Age., s.50-51.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Yusuf Ziya Sümbüllü, "Türk Kültür Tarihinde Başa Çevirme Geleneği", Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erz., 2007.

⁶⁰ Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, MEB., Yay, İst., 1976, s.207.

okumakta, mümkünse bebeği misafirlere göstermemektedir. Bütün bu özene rağmen, yine de nazar değmesi endişesi taşındığından bebeğin üzerine nazar boncuğu, altından at nalı şeklinde aksesuar veya bir parça şap asılmaktadır. Bebeğin yatağının yanına birkaç parça süpürge çalısı, sabah ezanı okunurken koparılmış iğde ağacı dalı ve yorgan iğnesi saplanmış bir soğan da nazara karşı önlem olarak konulmaktadır.⁶¹

Yenidoğana ve loğusaya ilişkin dikkatler ve bu dikkatlerin sebepleri konusunda yukarıda bazı açıklamalar getirmiş olmakla birlikte, burada doğum geçiş ritüelinin ihtiva bakımından en zengin dilimi olması münasebetiyle bu konuya birkaç ilave yapmayı uygun gördük. Boşnaklar çocuğun ileriye yönelik bedensel ve zihinsel gelişiminin 40 günlük loğusalık süresi içerisinde şekilleneceğine çok inanır. Bu münasebetle gerek anne ve gerekse yenidoğanın bu süreler içerisinde özellikle akşamleyin dışarı çıkmamasına, yalnız bırakılmamasına, bebeğin elbiselerinin gece dışarı asılmamasına, 40'ı çıkmamış iki loğusa veya iki bebeğin karşı karşıya getirilmemesine, bebeğin özellikle ilk 7 gün annesi ile birlikte yatmasına özen gösterdikleri ve diğer pratikleri ilgili bölümde ifade edilmişti. Boşnakların loğusa ve bebeğe ilişkin dikkatlerinin Türk kültüründe ne denli paralel bir görüntü içerisinde olduğunu ortaya koymak adına aşağıdaki örnekleri sıralamayı uygun gördük.

Loğusa ile çocuğunun yastıklarını altına Kur'an, en'am, kama, orak, bıçak, maşa, kurgu, ocaklı kılıcı, demir alet, makas, ekmek, soğan, sarımsak, çörekotu, kolan, at yuları, erkek pantolon ve yelegi konur... Loğusa ile çocuğuna kırmızı beze bağlanmış erkek anahtar, kırmızı altın veya yıldız altını takılır ve lohusanın başına al kurdele ve yazma bağlanır... Alkarısı, demirden olduğu gibi demir sesinden de korkar...⁶² Çocuk, Muş'ta kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmaz. Kırkı dolunca, ebesi gelir ve onu usulünce yıkar. Ondan sonra sokağa çıkarılır. Aksi halde çocuğun başına bir felaket geleceğine inanılır. Kırkı çıkmamış bir çocukla kırklı bir çocuk karşılaşırsa, "kırk bastı" diye, inanılır. Böyle çocukları, kırk bastıdan hemen kurtarmak için, iki ana birbirine iğne verir.⁶³

Çok zorlu bir süreci geride bırakarak çocuğunu dünyaya getirmiş olan anne, bedensel olarak ciddi özveride bulunmuş olmakla zayıf düşmüştür. Boşnaklar bu durumdan çabuk kurtulması adına loğusaya tatlı, yağlı yiyecek içecekler ikram etmeye özen gösterirler. Bu yaklaşım, Türk kültüründe de paralel bir görüntü sergilemektedir. Lohusaya börülce, soğan, tahin helvası, karaciğer, sütle pişirilmiş incir, haşlanmış mısır, tuzlu badem, tuzlu ayabakan çekirdeği, razyan yaprağı, akciğer, peluze yedirilir⁶⁴.

Çocuk dünyaya getiren her anne, dünyaya getirdiği çocuğunu besleyebilecek yeterli süte sahip olamamaktadır. Boşnaklar böylesi bir durum karşısında, Türk kültüründe de aynı adla anılan bir yardımcıya 'Sütanne'ye' müracaat eder. Sütannelik, Boşnaklar arasında oldukça ciddi sonuçları olan bu nedenle önemsenmesi gereken bir durumdur. Çünkü; Boşnaklar arasında sütanne ailenin bizzat üyesi haline gelmekte, sütannenin kendi çocukları ile sütannelik yaptığı çocuklar kardeş kabul edilerek evlilik gibi konularda kesin kurallar dizisine uymaya zorunlu hale gelmektedirler. Yani sütannenin öz çocukları ile sütannenin emzirdiği diğer çocuklar hatta bu çocukların çocuklarının bile evlenmesi Boşnak kültüründe kesinlikle hoş görülmemekte bu

⁶¹ Zekiye Çağınlar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", I. Halkbilim Sempozyumu "Halk biliminde Çocuk" Bildiriler Kitabı, 30 Eylül -1 Ekim, Eskişehir, 2004, s.,145.

⁶² Orhan Acıpayamlı, age, s.82-83.

⁶³ Yaşar Kalafat, age, s. 81.

⁶⁴ Orhan Acıpayamlı, age, s.67.

durumdan mümkün olduğunca uzaklaşmaya çalışmaktadırlar. Bu durum Türk kültüründe de pek farklı değil hatta daha keskindir.

Şöyle ki; iki yaşından küçük iki çocuk, aynı kadından süt emince, sütkardeşi olur. Bir çocuk, bir kadının sütünü emince, bu sütün hâsıl olmasına sebep olan erkek, bu çocuğun sütbabası olduğu gibi, bu erkeğin babası da, süt dedesi, anası da, süt ninesi, kardeşleri de süt amca ve süt halası olur. Çocuğun, sütanası ve sütbabası ile ve bunların anaları, babaları ve kardeşleri ve çocukları ve her kuşaktan torunları ile evlenmesi, ebedi haramdır. Bunlarla soydan akraba olsaydı, yine evlenemezdi. Bu çocuğun çocukları, bunun sütanası veya sütbabası ile evlenemez. Çocuğun hanımı, çocuğun sütbabası ile ve çocuğun kocası da, çocuğun sütanası ile evlenemez. Aynı kadından emen oğlan ile kız, sütbabaları başka olsa ve başka yıllarda emmiş olsalar bile, birbiri ile ve birbirlerinin çocukları ve torunları ile evlenemez.⁶⁵

Sonuç

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'te hâkimiyet kurması, Boşnaklar için önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bundan sonra Boşnaklar Müslümanlığı benimsemiş ve Osmanlılarla birlikte geçen yaklaşık beş asırlık tarih boyunca Türk-İslam gelenekleri, Boşnaklar üzerinde derin tesirler meydana getirmiştir. Bugün itibari ile kısmen şehirlerde, özellikle de kasabalarda ve köylerde bu tesirin kültürel verimler üzerinde yaşamaya devam ettiği gözlemlenebilmektedir.

Kültürün en önemli göstergelerinden biri olduğunu ifade ettiğimiz geçiş aşamaları ve doğal olarak da doğum geçiş ritüeli, zaman içerisinde Boşnaklar için de kültürün doğal değişim ve gelişim evresinden payına düşeni almış olsa gerektir. Yani; oldukça uzun süre Türk-İslam kültürü etkisi altında yaşayan Boşnaklar arasında, doğum geçiş ritüelleri adı altında icra edilen İslamiyet öncesi inanç kültürlerine ait pek çok ritüelin, kimi zaman çok fazla deforme olmadan kimi zaman da İslâmi bir kimlik kazanarak veya Boşnak inanç dairesi içerisine sızarak, kendine yepyeni bir yaşam alanı oluşturmuş olduğu açıktır.

Özetle, Türklerin Bosna-Hersek'te bulunduğu süre içerisinde gerek İslami ve gerekse gayri İslami pek çok inanç motifi, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Boşnaklar arasında da muhatap bularak kendine yeni bir yaşam alanı oluşturmuş ve o günden bugüne değişen formatlarda varlığını sürdürmüş olsa gerektir ki bu, çok köklü Boşnak-Türk ilişkisi göz önüne alındığında gayet doğal karşılanmalıdır.

Kültürün uzun soluklu bir sürecin meyvesi olması, onu toplumsal hayatın vazgeçilmez bir değerine dönüştürür. Kültür öğelerinin korunup, kabul edilebilirlikleri oranınca yaşatılması ilgili toplumun birlik, bütünlük ve devamı adına da olmazsa olmazdır. Bu anlamda, Boşnak kültür ve medeniyetinin irdelenmesi ve kayıt altına alınmasının önemini bir kez daha vurgulamayı faydalı görüyor, Türk kültür ve medeniyetinin Boşnak kültür ve medeniyeti üzerinde ne oranda etkili olduğunun muhtelif kültür verimleri üzerinden araştırılması gereğinin faydasına inandığımızı belirtmek istiyoruz.

KAYNAKÇA

ACIPAYAMLI, Orhan (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Atatürk Üniv. Yay.
ARAZ, Rıfat (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
ARTUN, Erman (2005). *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yay.

⁶⁵ <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1452> (Erişim tarihi: 14.11.2012)

- BOZKUŞ, Gamze, KONAK, Akın (2011). "Doğum Sonu Dönem İle İlgili Geleneksel İnanç ve Uygulamalara Dünyadan Ve Türkiye'den Örnekler", *ZFWT*, Vol. 3, No. 1.
- ÇAĞIMLAR, Zekiye (2004). "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", *I. Halkbilim Sempozyumu "Halk biliminde Çocuk" Bildiriler Kitabı*, 30 Eylül -1 Ekim, Eskişehir.
- ÇORUHLU, Yaşar (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- HANGİ, Antun (1906). *Bosna Hersek'te Müslümanlar'ın Hayat ve Adetleri*, Sarayova.
- İNAN, Abdülkadir (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İNAN, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: MEB Yay.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1988). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yay.,
- KALAFAT, Yaşar, Doğu Anadolu'da, Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990
- MULHAHALİLOVİÇ, Enver, Bosna Hersek'te Müslümanların Dini Adetleri, Sareyevo, 1988
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1977). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- ÖZTÜRK, Ali (2000). *Çağlar İçinde Türk Destanları*, İstanbul: Alioğlu Yay.
- SELÇUK, Ali (2004). "Tahtacıların Doğum İle İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım", *TÜBAR-XVI-/ Güz*.
- SELVER, Mustafa (2003). *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.
- SEYHAN, Ercan (2007). *Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1995). "Manas Destanında Giriş Merasimleri", *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali, Ankara: TDK, Yay.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2007). "Türk Kültür Tarihinde Başa Çevirme Geleneği", *Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, Erzurum.
- TAVKUL, Ufuk (2001). "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (11) Bahar.
- http://faculty.washington.edu/jlutuz/Garrison_Species_Codes.txt (Erişim tarihi: 14.11.2012)
- <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1452>(Erişim tarihi: 14.11.2012)

KAYNAK KİŞİLER

1. Samir Hodzić, 65, Emekli, Mostar, İlkokul
2. Amina Majčević, 54, Ev hanımı, Tuzla, Lise
3. Merima Dursunović, 54, Ev hanımı, Lukavac, Lise
4. Mumina Aktarović, 70, Ev hanımı, Brčko, İlkokul
5. Ramo Tahirović, 73, Emekli, Brčko, İlkokul
6. Azra Istić, 24, Öğrenci, Srebrenik, Üniversite öğrencisi
7. Dedo Dedić, 48, İşçi, Bihać, Lise
8. Nermin Bakirović, 53, Memur, Živinice, Üniversite
9. Amina Uskupić, 65, Ev hanımı, Lukavac, İlkokul
10. Munira Gobeljić, 75, Ev hanımı, Vlasanica, İlkokul
11. Jasmin Imamović, 60, Emekli, Sarajevo, İlkokul
12. Sedin Bekirović, 77, Emekli, Sarajevo, Eğitimsiz
13. Nehru Delić, 52, Çiftçi, Travnik, İlkokul
14. Fatima Dugajić, 43, Ev hanımı, Puvačić, Lise
15. Izzete Hacı Efendijevićpaşa, 70, Ev hanımı, Olovo, İlkokul
16. Amina Dursunović, 65, Ev hanımı, Visoko, Eğitimsiz
17. Sevim Mujević, 51, Eğitimci, Sarejevo, Lise
18. Alija Sarajlić, 85, Ev hanımı, Sareyevo, İlkokul
19. Zeyna Bajrić, 80, Ev hanımı, Sareyevo, Eğitimsiz
20. Hajriya Topalović, 70, Ev hanımı, Sarejevo, İlkokul.
21. İzet Bučo, 82, Emekli, Bihać, İlkokul
22. Čamdžić Besima, 51, Ev hanımı, Živinice, İlkokul
23. Čosić Safija, 49, Ev hanımı, Lukavac, Lise
24. Vuković Mevlija, 72, Ev hanımı, Lukavac, İlkokul
25. Beganović Fata, 78, Ev hanımı, Živinice, ilkokul
26. Fadime Sümbüllü, 67, Ev hanımı, Erzurum, okur-yazar